

TÜRKİYE VE BİLGİ TOPLUMU SİYASASI: BİR TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM HİKÂYESİNİ YENİDEN OKUMAK

Serhat KAYMAS*

ÖZET

Neo liberalizmin kültürel ve ekonomik politikalarının egemen olduğu ülkelerde; bilgi toplumu politikaları, 1990'lı yıllardan itibaren önemli ölçüde toplumsal dönüşüm düşüncesi üzerine biçimlenmektedir. Özellikle liberal çoğulcu değerlerin etkilediği bilgi toplumu siyasaları, topyekûn bir toplumsal dönüşüm niyetini oldukça açık olarak sunarken, gelişmekte olan ülkeler için bir bağımlılık ve yeni bir sömürge düzeninin açıldığı belirtilmelidir. Bu çalışma içerisinde Türkiye'nin 2006-2010 yılları arasındaki Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı tam da gelişmekte olan ülkeler için ortaya çıkan bağımlılık ve sömürge ilişkisini eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmektedir. Planın üzerinden geçen dört yıllık bir süreye rağmen, Türkiye'nin bilgi toplumu kazanımlarından yararlanan bir ülke olmadığı belirtilmelidir. Aksine, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Amerika merkezli bir şirkete hazırlattığı sözü edilen siyasa, Türkiye'nin söz konusu alanda önemli ölçüde geride kalmış olmasının nedenleri üzerine okunabilmektedir. Bu çalışma içerisinde eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve eleştirel söylem analizi üzerinden Bilgi Toplumu Siyasası ve Eylem Planı sorgulanmış ve Türkiye'de yeni medya ve enformasyon toplumu alanındaki var olan koşullar çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Neo Liberalizm, Bilgi Toplumu, Bilgi Toplumu Kuramları, Gelişmekte Olan Ülkeler, Yeni Medya ve Enformasyon Teknolojileri.*

ABSTRACT

TURKEY'S INFORMATION SOCIETY STRATEGIES: REREADING A SOCIAL TRANSFORMATION STORY

In those countries, where neo liberalism's cultural and economic policies are in effect, information society policies are shaped by the idea of social transformation since 1990s. Specifically, information society policies which are affected by liberal pluralistic values, while on the one hand are offering the intention of an overall social transformation, on the other hand this development means a new colonial order and of course opening a new dependency for the developing countries. In this study, "Turkey's Information Society Strategies and Action Plan for 2006-2010" is critically evaluated within context of the colonial dependency relationship faced by the developing countries. It will have

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Hacettepe Ankara Sanayi Odası 1. OSB Meslek Yüksekokulu (serhatkaymaz@hotmail.com)

to be pronounced that, although four years have passed since the application of the plan, Turkey is not a country benefiting from the gains of the information society facilities. On the contrary, Turkey's Information Society Strategies and Action Plan which is prepared by an American-based company and put into effect by the Justice and Development Party, should be seen as one of the reasons why Turkey lagged behind the developments taking place in this area. In this study, Turkey's Information Society Strategies and Action Plan and the existing conditions of information society and new media is critically questioned and analyzed.

Keywords: *Neo Liberalism, Information Society, Theories and the Principles of the Information Society, Developing Countries, New Media and Information Technologies.*

Giriş

Orhan Pamuk'un (1994: 1); henüz Nobel edebiyat ödülü kazanmasından önce yayımlanan *Yeni Hayat* isimli romanı; "bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti" cümlesi ile başlar. Bilincin yalnızca bir kitabın okunmasının ardından tamamen değişip-değişmeyeceğinin tartışılabilir olmasına rağmen, hayatın keskin dönüşümlere açık olduğunu belirleyen bir düşüncedir söz konusu olan. Ancak, gündelik yaşam pratiklerinin "farklı bir nehrin yataklarına" sürüklediği, hayatın tesadüflere açık doğasını egemen siyasa belgelerinde, üstelik bir bakıma gittikçe doğal karşılanan biçimde yansımaları görmek, en azından bu çalışmanın yazarı için, şaşırtıcıdır. Gerçekte kapitalist sermaye birikiminin bir aşamasından diğerine doğru, ancak bu kez toplumsal dönüşüm tahayyülünü daha da belirgin kılan bir biçimde, ilerleyen enformasyon/bilgi toplumu siyasası tam da böylesi bir dönüşümü görünür kılan egemen siyasa olarak dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 2006-2010 yılları *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*¹ (DPT, 2006: 1) isimli siyasa belgesi okunduğunda söz konusu düşüncenin yansımaları egemen siyasa içerisinde görmek, gerçekten de şaşırtıcı olsa gerektir.²

¹ Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı tarafından merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan bir danışmanlık şirketine (Rogers&Peppers) hazırlatılmasının ardından 28 Temmuz 2008 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren siyasa aslında bu yönüyle de dikkat çekmektedir. Gerçekten de, siyasal iktidar tarafından ulusal uzmanlar ve ulusal kaynaklar yerine yabancı bir şirket eliyle hazırlatılan plan bir yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisi onayına dahi sunulmadan yürürlüğe girebilmiştir. AKP'nin neo liberal siyasaya eklenme niyetinin somut bir göstergesi olarak da değerlendirilmesi gereken söz konusu plan, 28 Temmuz 2008 tarihinden itibaren neredeyse kanun hükmünde değerlendirilmiştir. Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasası bu tarihten itibaren de neredeyse sahip olduğu söz konusu tek siyasa üzerinden biçimlendirilmekte ve gerek ulusal kalkınma planları ve gerekse ilgili siyasa eliyle yaygınlaştırılmaktadır.

² Türkiye'nin Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde Rogers&Peppers isimli bir araştırma şirketine hazırlanmış olmasına rağmen, Türkiye'nin oldukça yakın döneminde Bilgi Toplumu'na dönüşüm sürecinin, egemen siyasa içerisinde yer edinmesi

Her ne kadar, aynı cümleler üzerinden kurulmamış olmasına rağmen, siyasa göre devletin düzenlemiş olduğu bilgisayar kampanyasının ardından bir bilgisayar sahibi olan Sencer Ailesi'nin³ yaşadığı dönüşüm tam da “bir bilgisayar edindiler ve bütün

bağlamında önem taşımaktadır. Planın, ulusal kamu politikaları ve Türkiye’de üniversiteler ya da alan uzmanları yerine Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir şirkete hazırlanmış olması, üstü örtülü olarak ulusal politikaların bağlamından koparılması sürecini gündeme getirmesine rağmen, bu konu çalışma içerisinde ele alınmayacaktır. Türkiye’de birbirine paralel olarak ulusal siyasa gündeminde yer edinen küreselleşme ve Avrupalılaştırma süreçleri ve ulusal politikalara eleştirisi, bu çalışmanın yazarının önceki çalışmalarında yer almaktadır. Bu doğrultuda, 2011 yılında Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nde yayımlanan “*Yeni Liberalizmin Enformasyon Toplumu Söylemi ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Türkiye ve Bilgi Toplumu Siyaseti*” isimli makalede, gelişmekte olan ülkeler için enformasyon toplumu söyleminin nasıl da bir bağımlılık ilişkisi oluşturduğu çözümlenmiştir. Öte yandan, Türkiye’nin ulusal enformasyon yapısını üstelik özelleştirildiği dönemde Dünya’da 13., Avrupa’da ise 5. olan telekomünikasyon operatörünün gelişmekte olan ülkeleri nasıl da karar alıcı ya da ithalatçısı konumuna sürüklediği “*İletişim Teknolojileri Politikaları ve Türkiye: Küresel Medya Yönetimi Çağında Ulus Devlet*” (2010), isimli çalışma Kurgu: International Journal of Communication Studies dergisinde yayınlanmış olup, bu kez Türkiye’nin internetle kurduğu “mutsuz evliliğini” bu kez Dünya’da gerçekleştirilen özelleştirme süreci içerisinde değerlendirmektedir. Türkiye için internet yönetiminde alternatif bir model önerisi sunmaya çalışan, Ankara Üniversitesi İletişim Dergisi’nde yayımlanan, “*İnternet ve Ulusal Kamu Politikaları: Türkiye için Alternatif Öneriler*” (2011) isimli çalışma ile de, Türkiye’nin internet yönetimi politikalarını değerlendirmenin ardından yeni bir model önerisi geliştirmiştir. Ülkenin yakın siyasi tarihinde yaşanan Gezi Parkı olayları ve sosyal medya ile oluşturduğu bağ dikkate alındığında Facebook ve Twitter başta olmak üzere sosyal medya ağlarının ulusal kamu politikalarında bir yöndeşme içerisinde ele alınması gerektiğine dair anlamlı bir gündemi zaten sunmuştur. Üstelik bu çalışmanın yazarı tarafından henüz 2005 yılında “*İletişim Politikalarında Paradigma Değişimi ve Yeni Medya: Medya ve İletişim Politikalarında Yöndeşme*” çalışmasında saptanmış ve hem Avrupa Birliği hem de Amerika Birleşik Devletleri’nde yeni medyanın yönetilebilirliği tartışmasının Türkiye’de nasıl ele alınabileceği tartışılmıştır. Kendi içerisinde bir bütünlük oluşturan çalışmalar gerçekte Türkiye’nin enformasyon ve politikaları alanında daha çok önündeki fırsatları kaçırdığını bir dizi açıdan saptamıştır. Bütün bu yönleri ile gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’nin gittikçe politikasızlaştırılan bir bilgi toplumu siyasasının çözümlenmesi gerekir. Ancak, bu çalışma içerisinde Türkiye’nin bir toplumsal dönüşüm hikâyesini nasıl da yarım bıraktığını çözümlenmek anlamlı olacaktır. Bu doğrultuda, egemen siyasa sürecine “Sencer Ailesi” üzerinden yansıyan ve Türkiye için bir model olduğu iddiası üzerine temellenen dönüşüm süreci üzerinden geçen neredeyse dört yıl içerisinde yeniden değerlendirilmektedir.

³ Bu doğrultuda Sencer Ailesi’nin siyasa içerisindeki konumu oldukça ilginç bir görünüm almaktadır. İlerleyen kısımlarında da çözümleneceği gibi, Eylem Planı içerisinde yer alan Aile, planı yazarın şirketin Amerika Birleşik Devletleri merkezli olmasının mı yoksa Başbakan Erdoğan’ın, Türk aileleri için nerede ise koşul olarak belirlediği üç sonra da beş çocuk planı öncesinde yazılmış olmasının etkisiyle mi olduğu bu çalışma içerisinde her ne kadar belirlenemedi ise de iki çocuk sahibi ancak büyükbaba ve büyükannenin birlikte yaşadığı geleneksel bir aile modeli çizmektedir. Ailenin, bilgi toplumuna erişim düzeyini yalnızca bilgisayar edinme deneyimi üzerinden ele alan Bilgi Toplumu Eylem Planı Stratejisi’ne göre, ailenin yaşantısı devletin düzenlediği bilgisayar kampanyasının ardından önemli ölçüde değişmektedir.

hayatları deęiřti” dūřncesine oldukça uymaktadır.

Bu alışma; Türkiye’nin bilgi toplumu siyasasını; strateji ve eylem planının uygulamaya konulmasının üzerinden geçen dört yılın ardından, yeni liberalizmin gelişmekte olan ülkeler için 1990’lı yılların ardından açtığı kesit içerisinde değerlendirme amacındadır. Eleştirel ekonomi politik bir yöntemin belirlendiği çalışma içerisinde, Türkiye’nin söz konusu enformasyon toplumu siyasası bir yandan Kalkınma Planları diğer yandan Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nde izlenen enformasyon toplumu siyasaları ile bağ oluşturularak, siyasa incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’nin 2006-2010 yılları Bilgi Toplumu Eylem Planı ve Stratejisi’nin neredeyse Türkiye’nin bütün bir bilgi toplumu göstergelerini içeren ilk ve üzerinden geçen yıllara rağmen tek siyasa olduğu belirtilmelidir. Türkiye’nin bilgi toplumu siyasasını önemli ölçüde belirleye gelen “Bilgi Toplumu Eylem Planı”, merkezi Amerika Birleşik Devletleri’nde olan bir şirkete (*Peppers and Rogers*) hazırlanmış olması ile de yeni liberalizmin gelişmekte olan ülkeler için ulusal kamu politikalarının dışlanması ve teknolojik bağımlılık için anlamlı bir kesit oluşturmuştur. Türkiye’nin bilgi toplumu hedeflerini, yakın dönemi içerisinde, neredeyse tek başına belirleyen söz konusu planın bütün bu yönleri ile yeniden değerlendirilmesi anlamlı olacaktır. Bu yönüyle, Bilgi Toplumu Eylem Planı ve Stratejisi’nin, Türkiye’de üstü örtülü bir toplumsal dönüşüm modelini aımlaması ile neo liberal politikalar döneminde gelişmekte olan ülkelere atfedilen teknoloji bağımlılığının nasıl da örtüştüğünü anlaşılır kılmak oldukça önemlidir. Neo liberal politikalar eliyle “farklı bir nehrin yataklarına” sürüklenen bilgi toplumu siyasası, Türkiye’nin uygulamaya koyduğu biçimi ile aslında bilgi toplumu kazanımlarından nasıl da uzaklaştırılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Planın içerisinde yer alan “toplumsal dönüşüm hikâyesi” ve üzerine gerçekleştirilen bir yeniden okuma çabası, Türkiye ve bilgi toplumu kazanımlarına dair anlamlı bir değerlendirmenin yapılmasını sağlayacaktır. Bu doğrutuda çalışmanın soruları şöyle belirlenmiştir: (a) Bilgi⁴ toplumu kazanımları yalnızca bir

⁴ Bilgi ve Enformasyon kavramları gerek siyasa belgelerinde gerekse kamuoyunda birbirinin yerine ikame edilebilir kavramlar olarak kullanılmasına rağmen gerçekte aralarında üstelik tam da siyasa sürecinin belirlenmesine doğru genişleyen anlamlı farklılıkların vurgulanması gerekmektedir. Her ne kadar, Zhang Yuexiao (aktaran Webster, 2002: 28), medya siyasası ve akademik çalışmalar boyunca enformasyon teriminin en az 400 farklı kullanım biçimini saptamış olmasına rağmen, aralarındaki farkın olabildiğince genel biçimi ile enformasyonun; yapılandırılmamış, sınıflandırılmamış, ilişkilendirilmemiş veriyi bilgi kavramı ise enformasyonun yapılandırılmış, ilişkilendirilmiş, sınıflandırılmış ve işlevselleştirilmiş bütün bu yönleri ile birikim içerisinde gelişen doğası vurgulanmalıdır. Bu yönü ile, Frank Webster’in (2002: 28-29) ayırt ettiği gibi, enformasyon toplumu

bilgisayar sahibi olmakla edinebilir mi? Eğer edinilemezse, (b) Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma iktidarı döneminde uygulamaya koyduğu enformasyon toplumu siyasının amacı nedir? (c) Bilgi toplumu temel göstergeleri dikkate alındığında, Türkiye bilgi toplumu siyası içerisindeki göstergeler hangi gelişmeleri, nasıl gerçekleştirmiştir? (d) Türkiye'nin bilgi toplumu siyasasına, hangi güçler karar vermiştir? Siyasa sonucunda hangi güçler nasıl kazanmış ve kimler, bilgi toplumu kazanımlarını gittikçe kaybetmiştir?⁵ Çalışma içerisinde yanıtlanması amaçlanan sorular, Türkiye'nin bilgi toplumuna dair beklentilerinin de, en azından bir ara kesit içerisinde, tartışılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin bir yandan küresel kapitalizm öte yandan Avrupa Birliği ile bütünleşme çabasının, diğer alanlarda olduğu gibi hatta daha da ileri boyutlarıyla, bilgi toplumu siyasasını da önemli ölçüde biçimlendirdiği gözlenir. O denli ki, bilgi toplumu siyasının “yeni bir üretim ilişkileri modeli”, “yeni bir ekonomi”, “yeni bir toplumsal yaşam” vaatleri üzerine kurulmuş olan yapısı gereği diğer alanlardaki değişimin olduğu ve taşındığı bir dinamik olarak tam da hem küreselleşme hem de Avrupalılaştırma⁶

---

söylemlerinin yalnızca enformasyon (veri) bolluğunu dikkate alması ve niteliksel bir bağlam içerisinde değerlendirmemesi giderek doğal karşılanan ölçüde kavramın içeriğini anlamsızlaştırmaktadır. Bu çalışma da ise, enformasyon ve bilgi toplumunun siyasa metinlerindeki kullanımı dikkate alınmaktadır.

⁵ Haluk Geray (2005: 14-15), ana akım ekonomi politik ve eleştirel ekonomi politik yaklaşımlar arasında bir dizi, ancak oldukça anlamlı, ayrımı tartışmaktadır. Geray'a göre, neo klasik iktisadın toplumsal değer yargılarını siyasa sürecinden ayırıştırırken, eleştirel ekonomi politik yaklaşımın tam aksine toplumsal değer yargılarını kullandığı ve siyasa sürecinin çözümlenmesinde eşitlik, hakkaniyet, adalet, toplumun/kamunun genel çıkarı öncelikli olmak üzere toplumsal değerlerin de siyasaların çözümlenme sürecine dâhil edilmesi gerektiğini belirler. Gerçekte böylesi bir ayrımlaşma her iki yaklaşım içerisinde toplumun nasıl düşünüldüğünden bağımsız değildir. Neo klasik iktisat ya da daha da bir genişletildiğinde liberal ekonomi politik yaklaşımın soyut bir toplum tahayyülü, her bir bireyin de “birbirine bir atomun parçaları kadar benzediği” (Geray, 2005: 15) yönündeki anlayışı doğrultusunda toplumda farklı çıkarların, farklı sınıfların olduğu kavrayışından uzaklaştığı söylenmelidir. Oysaki eleştirel ekonomi politik yaklaşım içerisinde tartışıldığı gibi toplumun oluşmasındaki farklılıklar sınıflar arasındaki çıkarların belirlenmesine de yol açmakta ve siyasa sürecinin çözümlenmesi, sınıflar arasındaki mücadele ekseninden bağımsız olarak değerlendirilememektedir. Ancak yeni liberalizm bu doğrultuda tam da bağlamından kopartılmış bir anlatı üzerinden piyasa mekanizmasını ele almaktadır.

⁶ Türkiye'nin, Avrupa Birliği üyeliği özellikle 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan katılım müzakereleri dönemi ile birlikte egemen siyasa dizgesi içerisinde yer edinen Avrupalılaştırma terimi, her ne kadar kendi içerisinde bir dizi farklı anlama sahip bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Avrupalılaştırmanın oldukça genel bir tanımını Risse, Cowles ve Caporaso (aktaran Radaelli, 2003: 29) tarafından, Avrupa düzeyinde siyasal, hukuki ve sosyal kurumların politika çözümleri amacıyla birleştiği ve aktörler ile siyasa şebekelerinin ortak etkileşimleri ile biçimlendiği ve Avrupa Birliği genelinde ortak bir yönetim deneyiminin olduğu ayırt edici yönetim yapısı olarak tanımlanır. Bununla birlikte, Claudio Radaelli'ye göre her ne kadar kesin bir tanımının yapılması mümkün olmamasına rağmen Avrupalılaştırma, Avrupa Birliği yasal çerçevesinin ulusal alanlara erişimi ya da ortak bir yasal zeminin

süreçlerinin merkezinde yer aldığı belirtilmelidir. Bununla birlikte, Frank Webster'in (2002: 22) isabetle belirlediği gibi bilgi toplumu kavramı henüz kendi içerisinde bir dizi çelişkili unsura sahiptir. Bu unsurlar Webster tarafından şöyle maddeleştirilmektedir.

- Bilgi toplumuna dair ölçütlerin belirlenebilmesi adına izlenen ölçütlerin şeffaflıktan uzak ve kendi içerisinde tutarsız olması,
- Enformasyon teriminin sıklıkla ancak belirsiz kullanılması,
- Enformasyon toplumu kuramcılarının, enformasyon kullanımının bilgi toplumu ve toplumsal dönüşümüne yol açabileceğine dair beklentilerinin anlamlı karşılığının olmaması,

Yeni liberalizm içerisinde biçimlendirilen bilgi toplumuna dair öngörülerini henüz kendi içerisinde dahi çelişkili kılmaktadır. Böylesi bir çelişkinin aslında bilgi toplumu tartışmalarında yaygın ancak birbirinin yerine kolaylıkla ikame edilebilir terimler olarak kullanıldığı “enformasyon” ve “bilgi” kavramlarının açılanmasından itibaren başlaması gerektiği söylenmelidir. Gerçekten de, egemen siyasa belgelerinde, akademide ve gerekse kamusal alanda yaygın (ancak bir o kadar da birbirinin yerine ikame edilebilir biçimde) kullanılan söz konusu kavramlar gerçekte kapitalist sermaye birikim modellerinin bir aşamasından diğerine geçildiğini, üstü örtülü olarak, işaret etmesine rağmen, söz konusu dönüşümün henüz anlamlandırılmamış olduğu belirtilmelidir. Bilgi ve enformasyon toplumu arasındaki farklılıkların yalnızca sınırlı bir kelime kullanımı tercihi değil aksine kapitalizmin bir aşamasından diğerine geçiş sürecini tanımlayabilme potansiyeli ile bilinçli bir tercih olduğunu, bu doğrultuda en azından, yeniden hatırlamak gereklidir. Gerçekten de bilginin bizatihi kendisini bir metalaştırma biçimi içinden kurulması (Webster, 2002: 25) zaten bilgi toplumu siyasası ile gerçekleştirilmesi amaçlanan toplumsal dönüşümü de kendi içerisinde çelişkili bir süreç olarak eleştirilerin odağına yerleştirmiştir.

---

sağlanmasıdır. Ancak nasıl tanımlanıyor olursa olsun, Avrupalılaştırma sürecinin gerek üye gerekse üye aday ülkeler içerisinde bir dizi ortak niteliğinin tanımlanmış olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, politika düzeyindeki paradigma değişimi, araçların değişimi ve araçların seviyesinin değişimi olarak ortak nitelikler saptanabilir. Radaelli bu düzeylerin kendi içerisinde, “inertia- aday ülkede değişim olanağının olmaması”, “absorption-politika gerekliliklerinin birikmesi ve adaptasyon”, “transformation-üye ya da aday ülkedeki siyasa değişimi ya da paradigma değişimi” ve son olarak “retrenchment-Avrupa Birliği aday ülkesindeki politikaların daha az Avrupalı olmasıdır. Radaelli burada İtalya örneğini verir” (Radaelli, 2003: 37-38).

Yeni Liberalizm ve Enformasyon Toplumu Söylemi: Sermaye Birikiminin Çelişkili Doğasını Toplumsal Dönüşüm İçerisinde Kurmak

Kapitalizmin; yalnızca sermaye birikim koşullarındaki değişimi değil bununla birlikte söz konusu değişimin talep ettiği bir toplumsal yapının örgütlenmesindeki özcü rolü, eleştirel ekonomi politik yaklaşım içerisinde, oldukça ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Gerçekten de, feodaliteden sanayi kapitalizmine sonraki dönemlerinde de “sürtünmesiz kapitalizm” biçimlenmesine doğru genişleyen süreç, toplumsal dönüşüm modelleriyle ortaklaşa bir yürüyüşün adımları olarak kurulmuştur.⁷ Üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki bağ yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri söz konusu olduğunda daha da açık bir biçimde gözlenmektedir. Gerçekten de; henüz başlangıcından, “bilgi toplumu” kavramının isimlendirilmesi ile başlayan tartışmalardan itibaren, sözü edilen kapitalist sermaye birikimindeki değişime koşut olarak önerilen yeni toplum modeline dair açıklamalarda kendisini bulmaktadır. Öyle ki yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmenin, kapitalizmin bir aşamasından diğerine geçişi olarak değil aksine gittikçe toplumsal dönüşüm içerisinde ele alınması tam da üretim

---

⁷ Her ne kadar kapitalist sermaye birikim modellerine koşut olarak toplumsal dönüşüm modellerini bir bütün olarak değerlendirebilmek bu çalışmanın hem amacını hem de kapsamının dışında olmasına rağmen, Mike Wayne’in (2009: 63) kapitalist sermaye birikimi ve toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik sorusu üzerinden bakmak burada oldukça anlamlı olacaktır. Wayne’in; “kapitalizm gibi teknolojik güçlerin ve toplumsal ilişkilerin sürekli dönüşümüne yönelik bir üretim tarzı içindeki süreklilikleri ve farklılıkları nasıl değerlendirebiliriz?” sorusu, gerçekte tam da kapitalist sistem içerisindeki temel üretim güçleri ve üretim ilişkileri ile bu ağın oluşturduğu toplumsal dönüşümü anlamlandırabilmek adına öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki bağın oluşturulabilmesi, sınırlı bir açıklamaya sahip olmasına rağmen, aslında klasik liberal iktisat teorisinin görünürdeki ilişkiyi çözümleme çabasına indirgenememektedir. Marksist yaklaşım içerisinde, üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki ilişki, her ne kadar toplumsal üretim ilişkilerinin sürdürülebilirliği ve uygunluğu içerisinde ele alınmasına rağmen, üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki bağı neredeyse bir indirgemecilik içerisinde ele aldığı söylenmelidir. Mike Wayne’in (2009: 70) belirlediği gibi, üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki çelişkinin önemli bir boyutu yeni teknolojilerin potansiyel ve gerçek kullanımına doğru genişlemesine rağmen, üretim güçlerinin artık sermayenin gelişmesinin koşullarına ve amaçlarına hizmet etmediğini söylemek, en azından eksik bir değerlendirme olmalıdır. Wayne (2009: 80), yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri özellikle internet özelinden bakıldığında, Marks’ın “toplumsal ilişkiler” olarak değerlendirdiği üretim ilişkilerinin, üretim güçlerinin zincirlerini elinde tutan güçler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Benzeri bir eleştiri, Ellen Meiksins Wood’un belirlemesi ile gerçekleşmektedir. Wood’un (2003: 43) belirlediği gibi “kapitalizm, pazarlardaki genişleme ve teknolojik değişmelerin doğru düzeye ulaştığı herhangi bir zaman ve yerde az çok doğal bir biçimde kendisini göstermektedir”. Bu açıdan, üretim güçleri ve üretim ilişkileri (toplumsal ilişkiler) yalnızca ve sınırlı bir dönemsel değişim olarak değerlendirmek yerine, üretim güçlerinin ihtiyaç duyduğu ilişkileri de oluşturduğu yönünde değerlendirmek anlamlı olacaktır.

güçleri ile ilişkileri arasındaki bağı üstünü örttüğü görülür. Michael Dawson ve John Bellamy Foster'ın (2003: 67) da söylediği gibi “günümüzün teknolojiye dayalı en büyük mitlerinden birisi, örgütlü kapitalizmin bütünlüklü sisteminin yerini elektronik cumhuriyetin aldığı düşüncesi oluşturur”.

Bilgi toplumu kavramsallaştırmasına yalnızca söylem düzeyinde dahi bakıldığında, yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri eliyle kapitalizmin bir aşamasından diğerine doğru bir genişleme değil aksine bütüncül bir toplumsal dönüşümün amaçlandığı belirtilmelidir. Ancak, söz konusu yeni dönemin tanımlanması çoğu kez sermaye birikiminin çelişkili doğasının ötesine geçen anlamlar üzerinden kurulmuştur. Öyle ki aralarındaki hem epistemolojik hem de ontolojik farklılıklara rağmen; “sanayi sonrası toplum”, “enformasyon toplumu”, “post modern toplum”, “enformasyon temelli toplum”, “post Fordist toplum” tanımları söz konusu dönüşümün belirli boyutlarını gündeme getirmektedir. Enformasyon/ Bilgi toplumu söylemi diğer çalışmalarda ise, “simülasyon ve hiper gerçeklik çağı”, “mücadele çağı ve toplumu”, “ağ toplumu”, “bilgi temelli toplum”, “internet toplumu”, “bilgisayarlaştırılmış toplum”, “siber toplum”, “medya toplumu”, “geç kapitalizm toplumu” olarak değerlendirilir (Fuchs, 2012: 2). Bununla birlikte, yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ile oluşan yeni toplumsal biçimlenmenin vurgulanması, gerçekte üretim güçleri ve ilişkileri ekseninde şekillenen yeni bir sermaye birikim modelini ve güç ilişkilerinin üstünü gittikçe örtmektedir. Daniel Bell'in (1973), geleneksel kapitalizmin aşılması bağlamında kullandığı sanayi sonrası toplum kavramının 1970'li yıllardan sonra da, hem modern toplumu devrimci bir dönüşüme doğru ilerletecek ölçüde genişleyen yeni bir toplum modelini tanımlama (Kumaar, 1999: 15) hem de küreselleşme süreciyle bütünleşmiş ve yeni bir değerler dizisi olarak sözde “örgütlü kapitalizmi aşma” olarak egemen siyasa içerisinde yer edinmiştir (Menzies, 2003: 110).⁸ Yeni liberalizmin, gerçekte yanlış kurulmuş, ön deysisine göre yeni enformasyon teknolojisi; “hiyerarşilere, tekele, endüstri bürokrasisine ve baştan aşağı tüm sistemlere düşmandır. Bilginin ve kontrolün, devasa yapılardan kişisel bilgisayarlara, merkezi veri tabanlarından masa üstünü ve oradan yeni donanımlı

---

⁸ Heather Menzies (2003: 111), küreselleşme süreci ile birlikte kapitalizmin yalnızca kendi krizlerini aşma amacına yönelik bir esnek birikim modelini yaşama geçirdiğini ancak burada da ideolojik ve tarihsel tercihlerin çoğu kez işbaşında olduğunu belirler. Burada tercihler, kesintileri ve hükümet ayarlamaları dâhilinde özelleştirmeyi, serbest ticaret ve düzensizliği, ek olarak toplumun ve emeğin standartlarını düşüren önemleri içermektedir. Ancak enformasyon toplumunun hangi amaca yönelmiş olursa olsun sonuç olarak kapitalizmi aşma yerine kapitalist sermaye birikim modelinin yeni bir aşamasında ortaya çıkan üstelik söz konusu birikime bir anlamda toplumsal meşruiyet geliştiren dönüşüm olarak değerlendirilmesi anlamlı olacaktır.

iletişim araçlarına; bir dizi yayın ağından milyonlarca programcıya geçmesi gibi, ekonomik güç de kitlesel durumdan bireylere geçer” (Gilder, 1992’den aktaran Dawson ve Foster, 2003: 67). Yeni liberalizmin üstü örtülü olarak “örgütlü kapitalizmin” sonunu, yeni iletişim ve enformasyon araçları üzerinden üstelik böylesi mekanik bir dönüşümün nasıl oluşturulabileceğine dair herhangi bir açıklama yapılmaksızın ilan etmesine rağmen, egemen koşulların tam aksini ortaya çıkarttığı söylenmelidir. Neo liberal siyasanın gelişmesine önemli katkı sunan söz konusu düşünceler, “örgütlü kapitalizmin” sonunu ilan ederken gerçekte temel bir sorunun yanıtını vermekten uzaklaşırlar. Funda Başaran’ın (2010: 78) isabetle belirlediği gibi; “enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yayılmasını, yarattıkları enformasyon bolluğu dolayımı ile ele alan bu postmodern düşünürler teknolojinin içerik açısından sağladığı yeniliklere odaklanmakta, teknoloji, yenilik ya da politikalar üzerinde durmamaktadırlar”.⁹ Oysaki söz konusu sürecin yalnızca yenilikler ya da enformasyon bolluğu üzerinden değil aksine kapitalist sermaye birikim düzeni ve sermaye çevriminin çelişkili doğası içerisinde bakarak anlamlandırılması, enformasyon toplumu söyleminin toplumsal güç ve iktidar ilişkileri içerisindeki konumunun değerlendirilmesi adına daha da bir önemli olacaktır. Gerçekten de, enformasyon toplumu söylemi üzerinden yeni bir toplumsal dönüşümün amaçlandığı 1970’li yıllar ve sonrasında eş anlamlı olarak bütün bir on yılı kapsayan (1970’ler) kapitalizmin üçüncü büyük krizinin ardından geliştirilmiş olduğu görülür. Kapitalizmin yeni birikim düzeni (Geray, 2005b: 48) olarak isimlendirilen ve 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan yeni dönem, sermaye birikiminin çelişkili doğasını yeniden üreten ölçüde üretim güçleri ve

---

⁹ Yeni liberalizmin, bir toplumsal dönüşüme doğru genişleyen enformasyon toplumu varsayımının önemli bir başlangıç noktası olarak Daniel Bell’in (1973) görüşleri verilebilir. Sanayi toplumunun başat üretim pratiğinin sanayi üretimi ve ürünleri olduğunu, sanayi sonrası toplumun ise enformasyon toplumu olduğunu ayırt eden Bell öngördüğü yeni toplumsal yapının isimlendirilmesinde “sanayi sonrası toplum” kavramını tercih etmiştir. Ona göre, sanayi sonrası toplum enformasyonun merkezi öneminin dışında bir mesleki dönüşüm olarak da hizmet toplumuna geçişi ve yeni bir sınıf olarak beyaz yakalı profesyonel ve teknik adamların istihdamının büyümesini içermektedir. Enformasyon toplumunda söz konusu dönüşümü sağlayan dinamik ise yalnızca enformasyon değil bununla birlikte enformasyonun sağlanabilmesinde üretim araçları niteliğindeki yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki yayılma oranıdır (aktaran Başaran, 2010: 68-69). Bununla birlikte, yeni liberalizmin söz konusu sayısal artış üzerine temellendirdiği görüşlerinde tam da Frank Webster’in (2002: 29) belirlediği gibi, enformasyonun yayılımının anlamı net olarak tanımlanmamış ve belirsiz kalmıştır. Webster, enformasyon toplumu kuramlarının, özellikle yeni liberalizmin etkisi altında olanların, gittikçe oldukça anlamlı bir kuramsal sorunu üstü örtülü olarak yok saydığını belirler. Webster’e göre söz konusu sorun, çoğullaşan kitle iletişim araçlarının bizatihi bilginin üzerindeki etkisi bağlamında kaynaklanır ve bu doğrultuda “yönetim koltuğunda oturan kuramcılar, uygulamacılara yalnızca neye baktıklarını dikte etmekte ve teorilerinde yer alanların uygulama olanağına bakmaktadırlar” (Webster, 2002: 29).

ilişkileri arasındaki çelişkinin de çözümlenebileceği bir miras bırakmıştır. Kapitalizmin yeni birikim düzeninin oluşturduğu “yeni birikim alanları” ve “yeni birikim coğrafyaları” olmak üzere iki önemli ayırt edici niteliği gerçekte tam da kapitalist sermaye birikiminin çelişkin doğası içerisinde sermayenin bu kez yeni üretim güçleri ve ilişkileri üzerinden yapılandırılmasını amaçlamaktadır. Gerçekten de bu dönemden itibaren kapitalizmin esnek üretim modeline¹⁰ duyduğu ihtiyaç, her ne kadar ekonomi politik yaklaşımın liberal yorumları içinde, pazarın devlet müdahalesinden arındırılması gibi sözde özgürlükçü bir düzenin kurulması yönündeki söylemiyle ilerletilmesine rağmen, gerçekte söz konusu olan kapitalist sermaye birikiminin yeni koşulları refakatinde yeni bir toplumsal dönüşümün yaşanmasıdır. Bir yandan, çok uluslu şirketlerin ulus devletlerdeki olanaklara erişmesi ve öte yandan küreselleşme süreci ile birlikte ulus devletlerin politika üretme olanaklarının ellerinden alınması ile enformasyon toplumu söylemi arasında oldukça yakın bir işbirliği bulunmaktadır. O kadar ki, yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin kapitalist sermaye birikiminin söz konusu döneminde hem küreselleşme söylemi ile bütünleşerek yeni birikim alanları oluşturduğu hem de kapitalist sermaye birikimini yeni coğrafyalara ancak bu kez ulusal kamu politikalarının müdahalelerine gerek duyulmaksızın açtığı belirtilmelidir. Bu doğrultuda enformasyon toplumu söylemi ile gittikçe doğal karşılanan ölçüde oluşturma çabası içerisindeki toplumsal dönüşüm ile kapitalizmin çelişkili sermaye birikim doğası arasında hem süreklilik hem de çelişkilerin izlenebileceği bir alanın

---

¹⁰ Geray’ın (2005b: 43) belirlediği gibi, kapitalizmin esnek üretim modeline geçme ihtiyacı, özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından 1980’li yıllara, küreselleşmenin de yeni aşamasına erişmesine, değin gelişmiş ülkelerin ileri teknoloji ürün ve hizmetleri üreten şirketleri ile ithalatçı sermayenin dış ticaret rejiminde serbestleşme talepleri ile birlikte gelişmektedir. Bir önceki dönemin, özellikle cari açık dengesizliğinin yol açtığı, dış ticaret rejimindeki korumacılık uygulamalarının yerine yeni dönemin, bu kez ithalat rejiminin serbestleştirilmesi söylemi üzerinden genişlediği belirtilmelidir. Her ne kadar Mike Wayne (2009: 94), kapitalizmin esnek üretim biçimlerine duyduğu ihtiyacın gerçekte çok daha eski tarihlere değin genişletilebileceğini söylemesine rağmen, enformasyon toplumu söylemi için 1970’lerin sonu ve 1980’lerin hemen başından itibaren söz konusu tarihçeyi ele almak gerekmektedir. Çünkü sözde serbest ticareti savunan güç olarak hizmetler sektörünün (bankacılık, finans, yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri, elektronik vb) tam da bu dönemden itibaren sermaye birikimi boyunca yer edindiği belirtilmelidir. Bununla birlikte, kapitalist sermaye birikiminin yeni aşamasına erişmesi sıklıkla örgütlü kapitalizmin sonu söylemi ile karşılaşır. Scott Lash ve John Urry’nin (1987: 2) vurguladığı gibi, “örgütlü kapitalizmin sonu” gerçekte bu kez sermayenin merkezileştirilmesinin yerine, gerçekte var olan sermayenin, emek arzının görece olarak ucuz olduğu, yeni birikim bölgeleri keşfetmesi ile hemen ardından ürün ve hizmetlerde farklılaşmalarına giderek yeni pazarlar oluşturduğu söylenmelidir. Kapitalist sermaye birikiminin söz konusu “yeni” çevrimi aslında eşitsizliğin bu kez tekelci sermayenin yeni bir dönemi üzerinden üretilmesidir. Hizmet sektörü ise bir yandan yeni pazarların oluşturulması ancak daha da önemlisi küreselleşme sürecini ilerleterek kapitalizmin söz konusu dönemine anlamlı bir kazanım sağlamaktadır.

açılmış olduğu söylenmelidir.¹¹ Kapitalizmin yeniden yapılanmasına refakat eden enformasyon toplumu; kuramsal açıklamaları içerisinde de, her ne kadar aralarındaki hem epistemolojik hem de ontolojik farklılıklarına rağmen, ortak bir yön olarak kapitalizmin yeni bir toplumsal dönüşüm modeli olarak ortaya çıkarttığı enformasyon toplumu söylemini anlamlandırmak olasıdır. Bu doğrultuda Christian Fuchs'un (2012: 3), enformasyon toplumu tipolojisi tartışmasına girmek anlamlı olacaktır. Fuchs, enformasyon toplumu kuramları söyleminin kendi içerisinde iki ana eksen etrafında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. İlk eksen, tam da bu çalışmanın tartıştığı gibi, enformasyon toplumunu toplumsal dönüşüm içerisinde ele alan yaklaşımlardır.¹² İkinci yaklaşım ise, enformasyon toplumunu modern toplumun bir sürekliliği içerisinde ele alır ve bu açıdan her ne kadar iki yaklaşım içerisinde de enformasyon toplumu söyleminin kapitalist sermaye birikiminin değişimine koşut olarak geliştiği vurgulanır. Christian Fuchs'un (2012: 3), "öznel" ve "nesnel" enformasyon toplumu söylemi olarak ayırt ettiği yaklaşımlar içerisinde süreklilik ve çelişkilerin çözümlenmesi, süre giden tartışmaların ötesinde Türkiye de egemen siyasa içerisinde enformasyon toplumu söylemi üzerinden amaçlanan toplumsal dönüşüm için önemli bir kesitin açıldığı belirtilmelidir.

---

¹¹ Çalışmanın önceki kısmında belirtildiği gibi, kapitalizmin 1970'li yıllara yayılan ekonomik krizin ardından yeni sermaye birikim modeli ile yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri arasındaki işbirliği, gerçekte tam da tekelci kapitalizm aşamasından, Ellen Meiksins Wood'un (2003: 61) belirlediği gibi ekonomik rasyonalitenin coğrafi alandaki genişlemesi ve siyasal denetimden kurtuluş için atılan "basit bir adım" olarak küresel kapitalizme doğru genişlemesi evresinde oldukça işlevsel olduğu belirtilmelidir. Önder Özdemir'in (2005: 210) belirttiği gibi petrol şirketlerinden bankalara kadar çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki faaliyetlerinin devamı için yeni teknolojilerle güçlendirilmiş iletişim ağları kilit roller üstlenmiştir. Bütün bu yönleri ile sermaye birikiminin söz konusu yeni evresi içerisinde hem yeni birikim alanı hem de birikim coğrafyalarının oluşmasında yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin nasıl da araçsallaştırıldığı oldukça açıktır.

¹² Bununla birlikte, her iki yaklaşımın da ortak niteliğini her ne kadar toplumsal dönüşüm paydası oluştursa da yaklaşımlar içerisinde söz konusu dönüşüm ekseninde yaklaşım farklılıkları olduğu belirtilmelidir. Örneğin, söz konusu ilk eksen içerisinde enformasyon toplumu söylemi ile toplumsal dönüşümün olması temel hedef olarak algılanırken, enformasyon toplumu kuramlarının ikinci eksenini enformasyon bolluğu üzerinden tanımlanan bir toplumsal dönüşümün olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak her iki biçimde de kapitalist sermaye birikimindeki değişime koşut olarak bir dönüşümün ve önceki dönemlere göre radikal bir farklılığın hedeflendiği belirtilmelidir.

Şekil 1: Enformasyon Toplumu Yaklaşımları İçerisinde, Enformasyon Toplumu Tipolojisi (Fuchs, 2012: 3).

Enformasyon toplumu kuramlarının her iki biçimde de, kapitalizmin ulus aşırı biçimlenmesi üzerine kurulduğu düşüncesi ile bağlamını, üstelik gittikçe doğal karşılanan bir biçimde, kapitalist sermaye birikim koşullarındaki değişime koşut olarak bir toplumsal değişim ya da dönüşüme yol açacağı inancı oluşturur. Bununla birlikte yaklaşımların her iki hali içinde önemli bir eleştiri, her ne kadar enformasyon toplumu kuramı ile birlikte, kapitalizmin aşılacağı yönündeki “inancın” (Webster, 2002: 25), gerçekte yanlış kurulmuş olduğu yönü ile getirilebilir. Gerçekten de, enformasyon toplumu kapitalizmin aşılması sonucunda değil aksine kapitalist sermaye birikiminin değişen koşullarının ortaya çıkarttığı bir sonuç olarak değerlendirilmesi gerekir. Nicholas Garnham’ın (2004: 164) da belirttiği gibi, enformasyon toplumu söylemi ve kuramları gerçekte egemen kapitalist güç ilişkileri ve süreçleri için meşrulaştırıcı bir ideoloji olarak kurulmuşlardır. Garnham (2004: 179), serbest pazar ilkeleri üzerine kurulu olan enformasyon toplumu söylemi ile kapitalizmin nasıl aşılabileceğinin halen

belirsiz olduğunu ve gittikçe tartışma gündeminden dışlandığını belirler. Gerçekten de, sermaye birikiminin söz konusu “yeni” döneminde değişen koşulların son evrede kapitalizmin aşılmasına yönelik bir çelişki içerisinde tanımlandığı gözlenmektedir ki, zaten böylesi bir tanımlama çabasının kendi içerisindeki tutarlılığı dahi oldukça sorgulanmaya açıktır. Bununla birlikte, enformasyon toplumu söyleminin kendisini gerçekleştirme/yeniden üretme biçimi olarak hizmet sektörünün yeni bir birikim alanı halinde örgütlenmesi ve yeni bir düzenin kurulduğu yönündeki iddialarının da, en azından kapitalizmin aşılması yönündeki iddiaları ile bileşen düzeyde, sorgulanmaya açık olduğu belirtilmelidir. Çalışmanın hemen girişinde belirtildiği gibi enformasyonun bizatihi kendisinin ticari bir meta olarak dönüşmesi zaten söz konusu sorgulama gerekliliğini görünür kılmaktadır. Yeni liberalizmin ise bu açıdan kapsamlı ve açıklayıcı bir tutum almaktan ziyade enformasyonun ticarileşme sürecinin üstünü örttüğü belirtilmelidir.

Yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin egemen siyasa dizgesi içerisinde yer edinme biçiminin tam da yukarıda yer aldığı gibi, “yeni birikim alanları” ve “yeni birikim coğrafyaları” içerisinde ele alınması gereken bir kesit açtığı görülür. 1990’lı yılların hemen başından itibaren hizmetler sektörünün bu kez küresel düzeyde ticarete açılması ve bu doğrultuda telekomünikasyon için özelleştirme baskısı, çok uluslu sermayenin bu kez ulus devletlerin olanaklarından yararlanmasına, hatta çoğu örneğinde de gözlemlendiği gibi, yeni bir sömürgeci düzenin oluşmasına yol açmıştır.¹³

¹³ Yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin küreselleşme ve sermaye birikiminin değişimine koşut olarak küresel ticarete açılmasına dair bir tarihçe aslında 1986 yılına değin genişletilebilir. Yeni Dünya İletişim ve Enformasyon Düzeni söylemi eşliğinde, hizmet sektörünün Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması (GATT) hükümlerine göre küresel kapitalizmin hegemonyasına açılması 1986 yılındaki “Uruguay Yuvarlak Masa Toplantıları” (Uruguay Round Table) döneminde gündeme getirilmiş ve 1993 yılında oy birliği ile görüş birliğine varılarak 15 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması dördüncü genişleme dönemi olarak da isimlendirilen söz konusu dönemin önemli bir farkı tam da hizmetler sektörünün küresel ticarete konu olabilmesi için bu kez yeni bir düzenleme olarak Ticaret ve Hizmetler Genel Antlaşması’nın (GATTS) düzenlenmiş olmasıdır. Antlaşmanın ardından özellikle ulus devletler içerisinde söz konusu Antlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetlemek amacı ile bir yandan Dünya Ticaret Örgütü ile öte yandan Temel Telekomünikasyon Hizmetleri Görüşme Grubu’nun (NGBT) oluşturulmasıdır. Bu tarihten itibaren, küresel kapitalizme konu olan diğer Antlaşmaların da söz konusu Antlaşmaya göre yeniden yapılandırıldığı belirtilmelidir. Amerika Birleşik Devletleri’nin küresel ticaretteki egemenliğini pekiştiren NAFTA ile Avrupalılaştırılmış bir liberalleştirme sürecinin kurulduğu TRIPS Antlaşmaları bu çerçevede sayılmalıdır. Bu Antlaşmaların ulus devletlere olan etkisini daha genel düzeyde değerlendiren bir çalışma için, bu makalenin yazarının, “*Yeni Liberalizmin Enformasyon Toplumu Söylemi ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Türkiye ve Bilgi Toplumu Siyaseti*” makalesi söz konusu Antlaşmaların aralarındaki farklılıkları gözlemleyebilmek için değerlendirilebilir. Türkiye’nin ulusal enformasyon yapısını üstelik özelleştirildiği dönemde Dünya’da 13., Avrupa’da ise 5. olan telekomünikasyon operatörünün gelişmekte olan ülkeleri nasıl

Manuel Castells'in (2010: 316) "ağ toplumu" kuramında tartıştığı gibi, örgütlü kapitalizmin aşılmasına yönelik ancak aksine yeni bir "şebekeli kapitalizmi" oluşturan enformasyon toplumu siyaseti, en önemli etkisini ulus devlet ve ulus devletlerin politika araçları üzerinde göstermiştir. Küresel kapitalizmin yeni birikim düzenini ulus devlet üzerindeki etkisi/belirleyiciliği kesitinde ele alan Castells, bu tarihten sonra da refah dağılımı ve para politikalarının gerçekte üstelik oldukça geniş boyutları ile küresel kapitalizm tarafından belirlendiğini söyler. Bununla birlikte Castells'in belirttiği gibi, ulus devletin siyaset sürecindeki konumu ve müdahaleleri gittikçe "ulusun, küresel kapitalizme bağlandığı alanlarda" gerçekleşmekte ancak böylesi bir müdahale biçimi, çoğu örneğinde de gözlemlendiği gibi, küresel kapitalizmin belirleyiciliği ve baskısında sürmektedir. Kapitalist sermaye birikiminin bu aşamasında ulus devletlerin politika üreten değil ancak ithal eden bir konuma sürüklendiği belirtilmelidir.

Yeni Liberalizmin Farklı Bir Nehrin Yatağına Sürüklediği Türkiye ve Enformasyon Toplumu Siyaseti

Kapitalist sermaye birikiminin yeni aşaması ile söz konusu aşama ile bileşen toplumsal dönüşüm sürecinin, 1980'li yılların hemen başından itibaren bir yandan küresel kapitalizm öte yandan tam da küresel kapitalizmden aldığı ivme ile Avrupa Birliği ile bütünleşmeyi amaçlayan Türkiye için özel bir öneminin olduğu söylenmelidir.¹⁴ Bütün bu yönleri ile enformasyon toplumu siyaseti ve uygulamaları,

---

da karar alıcı ya da ithalatçısı konumuna sürüklemesine dair bir diğer çalışma ise, "*İletişim Teknolojileri Politikaları ve Türkiye: Küresel Medya Yönetimi Çağında Ulus Devlet*" (2010) isimli aynı yazara ait diğer çalışmadır. Bu makalede ise, enformasyon toplumu söyleminin gelişmekte olan ülkelerde oluşturmayı amaçladığı toplumsal dönüşümün değerlendirilmesi amaçlandığı için söz konusu siyaset belgeleri değerlendirilmeyecektir.

¹⁴ Gerçekten de ülkenin sermaye birikim modelini, askeri darbenin belirleyiciliğinde ve toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşımın bozulması pahasına yeniden kuran Türkiye'nin bu tarihten sonra kapitalizmin sürüklediği farklı bir nehrin sularında yüzdüğü görülür. 24 Ocak 1980 tarihli sözde ekonomik istikrarı getirmeyi amaçlayan paketin, ekonomik istikrarın sağlanmasını amaçlayan sınırlı bir düzenleme olmadığı aksine bir toplumsal dönüşüm modeli hedefleyerek tepeden inme bir ideoloji değişimi ile beraber yürüdüğü söylenmelidir. Beril Dedeoğlu (2011: 86), Türkiye'nin 1980'li yılların ortalarından itibaren küreselleşme eğilimine girmesi ile birlikte karşısında biri Amerika Birleşik Devletleri diğeri Avrupa Birliği olmak üzere iki farklı batının çıktığını ve her birisi ile ayrı ilişkiler geliştirilirken ülkenin küreselleşme yöneliminin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde ifadesini bulduğunu açıklar. Gerçekte, Türkiye'nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ile "Birliğe katılımı mukadder ülke" statüsünü kazanmasının ancak 1995 yılındaki Gümrük Birliği Antlaşması'nın üzerinden geçen üç yıl sonra gerçekleşmesi küreselleşme ve Avrupa Birliği ilişkilerinin eş anlamlı gelişen olgular olarak da çözümlenebilmesine olanak tanımaktadır. Bununla birlikte 1980'li yılların hemen başında çizilmiş olan siyasetinin neredeyse tek başına ülkenin bütün bir ideolojik düzlemini belirlemesi, sınırlı bir karşıtlığın gözlemlenebilmesine rağmen, resmi bir devlet politikası olarak küreselleşme ve Avrupalılaşıma denklemini belirleyebilmektedir. Bu açıdan her ne kadar sonraki

Türkiye'nin söz konusu tarihten itibaren belirginleştirdiği toplumsal dönüşüm hedefleri ve amaçları ile birlikte çözümlenmesi gereken bir kesit oluşturmuştur. Özgün Topak'ın (2013: 569) isabetle belirlediği gibi, 1990'lı yılların hemen başından itibaren, “dış” ve “iç” aktörlerin beraber yürüyüşünün sonucunda yer edinmeye başlayan Türkiye’de enformasyon toplumu siyasası bu tarihten sonra da önemli bir toplumsal dönüşüm projesini içine alarak süre gitmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de yer edinen enformasyon toplumu siyasasının yalnızca yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ile gerçekleştirilebilir bir dönüşüm olmaktan daha çok, neo liberal siyasa ekseninde, ülkenin tepeden inmece bir ideoloji değişimi içerisindeki dönüşümü bağlamında ele alınmalıdır. Bu süreç içerisinde enformasyon toplumu siyasası, bir yandan küresel kapitalizm ve öte yandan Avrupa Birliği’ne eklemleme çabasındaki Türkiye’nin olanaklarının, çok uluslu sermaye çevrelerine açılması için araçsallaştırılmış ve “sürtünmesiz kapitalizmin” tıpkı gelişmekte olan ülkelerde oluşturduğu gibi¹⁵ (Hills, 2003: 123), bir kültürel yağma dönemine yol açmıştır. Gerçekten de, Amerika Birleşik Devletleri’nin uluslararası iletişimin yalnızca kurallarını değil söz konusu kuralların biçimlendirildiği kurumları da değiştirme/dönüştürme çabası 1990’lı yılların hemen başından itibaren Türkiye’yi yeni birikim düzeni ve birikim coğrafyalarının kurulduğu bir nehrin yataklarına sürüklemiştir. Öyle ki, 1990’lı yılların hemen başından itibaren yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerini; önce “Ulusal Enformasyon Alt Yapısı-NII” ardından “Küresel Enformasyon Alt Yapısı-GII” projeleri üzerinden “yeni birikim alanı” olarak yapılandıran Amerika Birleşik Devletleri’nin söz konusu siyasasını, bu

---

yıllarında özellikle Mısır ve Suriye politikalarının destek bulamamasının ardından Başbakan Tayyip Erdoğan’ın “Ey” nidası ile Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği karşıtlığı içerisinde olmasına rağmen oldukça sınırlı ve yalnızca iç politika denkleminin belirlenmesindeki bir söylem olduğu belirtilmelidir. Gerçekten de, enformasyon toplumu siyasasını Amerika Birleşik Devletleri merkezli şirkete hazırlatan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin, aksi örnekler verilmesin e rağmen, küreselleşme ve Avrupa Birliği karşıtlığı içerisinde olduğunu söylemek çok da anlamlı değildir.

¹⁵ Jill Hills (2003: 123), Amerika Birleşik Devletleri’nin her ne kadar en azından on dokuzuncu yüzyılın hemen başına değin genişletilebilecek bir tarihçe içerisinde uluslararası iletişim pazarlarında egemenlik kurgusuna dair geniş bir tarihçe içerisinden bakmaktadır. Bununla birlikte, 1980’li yılların hemen başından itibaren yeni sömürgeci ilişki biçimine benzettiği üçüncü değişim çizgisinin ardından yeniden yapılanan ilişkilerin, Amerika Birleşik Devletleri’nin belirlediği bir iletişim düzenine olanak tanıdığı vurgulanmalıdır. Gerçekten de, söz konusu dönemden itibaren uluslararası iletişim kurallarındaki değişimler ABD’nin özel mülkiyetin imkân ve araçları yönündeki yaklaşımını hem yansıtmış hem de güçlendirmiştir. O kadar ki, 1980’lerden bu yana Amerika Birleşik Devletleri’nin oluşturmayı amaçladığı yeniden yapılanmanın yalnızca uluslararası düzeni değil bununla birlikte söz konusu kuralların uygulandığı kurumları da değiştirme çabası görülmektedir. UNESCO’dan ayrılarak, Uluslar arası Telekomünikasyon Birliği’ni oluşturan ABD’nin bu tarihten sonra da Yeni Dünya İletişim ve Enformasyon Düzeni’nin kurallarını, Dünya Ticaret Örgütü’nün hegemonyasına devredilmesinde oldukça bilinçli ve aktif bir siyasa izlediği zaten oldukça açıktır. Ancak bu sürecin, Türkiye’ye aktarılması 1990’lı yıllardan itibaren gelişmiştir.

tarihten sonra gelişmekte olan ülkeler için bir kontrol aracı olarak aktarılmıştır.

Türkiye'nin enformasyon siyasasını biçimlendiren önemli bir aktör olarak Amerika Birleşik Devletleri ve siyasa uygulamaları ile 1990'lı yıllardan bu yana karşılaşması oldukça anlamlıdır. Dünya Bankası'nın gözetimi ve politika araçlarının kontrolündeki ilk uygulama, 1993 yılında ilk görüşmeleri yapılan ve 1997'de "Ulusal Enformasyon Alt Yapısı Ana Planı" ile siyasa ekseninden uygulama alanına aktarılan ilk deneme gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye enformasyon alt yapısının kurulmasına dair niyetini görünür kılan ilk uygulamadır.¹⁶ Türkiye'nin bu tarihten sonraki enformasyon toplumu projelerinin de yine söz konusu küresel kapitalizme eklemleme niyeti ile belirlendiği ancak bu yönüyle tam da bir bağımlılık ilişkisi içerisinden kurulduğu söylenmelidir. TURNET ve ULAKBİM projelerinin gerçekte Türkiye'yi ulusal enformasyon omurgasında bağımlı kıldığı gibi 1990'lı yılların hemen başında uygulamaya konulması kararlaştırılan, ancak bu kez de her nasılsa raporda yer edinebilen ulusal yerli üreticilerin payı maddesinin çıkartılması ile birlikte yürürlüğe giren, TUENA planının da yine Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısı ile biçimlendirildiği gözlenmiştir.¹⁷ Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasasının küresel güç odakları eliyle belirlenmesinin bir diğer boyutu ülkenin sahip olduğu

¹⁶ Türkiye'nin enformasyon alt yapısının biçimlendirilmesindeki ihale süreci dikkate alındığında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin yalnızca siyasa sürecini değil bununla birlikte, belki de daha da bir önemli olarak, uygulama alanına müdahale eden aktörler olarak öne çıktığı belirtilmelidir. Gerçekten de, 1995 yılından itibaren başlayan TURNET (ulusal enformasyon ağı) projesi tam da böylesi bir anın açığa çıkmasını sağlamıştır. İhalenin başlangıç döneminde (Eylül 1995) Nuro, Satko ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi bir dizi yerli katılımcısının olmasına rağmen ihalenin sonuçlanmasının ardından, sözleşme imzalanma aşamasının hemen öncesinde ve üstelik nedeni açıklanmayan bir biçimde, yerli ortaklar konsorsiyumdan ayrılmıştır. Ayrılığın ardından ihalenin Amerika Birleşik Devletleri merkezli Sprint'in, Avrupa Birliği üye ülkeleri (Fransa ve Almanya) ulusal telekomünikasyon şirketleri ile Global-One isimli şirket lehine sonuçlandırılması dikkat çekmektedir (Özdemir, 2005: 221). Türkiye'nin ulusal internet omurgası oluşturmaya dair sonraki projelerinin de yine Amerika Birleşik Devletleri öncelikli olmak üzere gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketleri tarafından gerçekleştirildiği söylenmelidir. Bu durum Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde ancak kısmen değişmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ya da Avrupa Birliği merkezli çok uluslu şirketler yerine, Türk Telekom örneğinde görülebildiği gibi ideolojik boyutları da olan bir özelleştirme sürecinin ardından bu kez Arap ve İtalyan şirketleri lehine sonuçlanan bir ihale sürecinin varlığı belirtilmelidir. Bununla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı bilgi toplumu siyasası ve eylem planını, diğer iktidarlardan farklı olarak ulusal uzmanlardan oluşan bir kurul ya da bir kamu kurumu yerine doğrudan Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir şirkete hazırlatmıştır.

¹⁷ Planın hazırlandığı dönemde uzman olarak görev alan Haluk Geray (2005c: 104), dönemin iktidarının belki de Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısıyla telekomünikasyon alanında evrensel hizmet uygulamasının tartışılmasını dahi olanaksız kıldığını kişisel olarak karşılaştığı bir örnek ile açıklar. Konunun tartışılmaması bir yana, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlarından birisinin

kaynakların yine aynı küresel güç odaklarının hegemonyasına açılmasıdır. Bu iddianın, 1990'lı yıllardaki tipik örneğini kamu ve özel sektör temsilcilerini birlikte hareket etmeye zorlayan 1998 yılındaki Elektronik Ticaret Konseyi'nin kurulma çabası oluşturmaktadır. Küresel sermaye güçlerinin, Türkiye'de elektronik (internet) ticaret üzerinde belirleyici bir rol üstlenmesine yol açacağı yönünde dönem içerisinde yaygın olarak eleştirilmesine rağmen projenin uygulama olanağı bulamaması oldukça farklı bir nedene dayanmaktadır. Gerçekten de; Türkiye ekonomisinin 90'lı yıllar boyunca küresel ekonomik krizlere karşı korunaksız yapısı ve cari açıklarının bir sonucu olarak yakalandığı 2000 ve 2001 yıllarındaki iki ekonomi politik kriz, ülkenin var olan dengelerindeki değişimin yanı sıra enformasyon toplumu siyasasının uygulanamamasına neden olmuştur.

Ekonomik krizlerin ardından gerçekleştirilen genel seçimler ise, Türkiye'de diğer alanlarda süre giden geniş ölçekli dönüşüm sürecinin enformasyon toplumu siyasası içerisinde de yansıma bulmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 2002 seçimlerinin ardından tek başına iktidara gelen AKP'nin, bu tarihten sonra da özgün bir ulusal kamu politikası geliştirdiğini söylemek mümkün değildir.¹⁸ Aksine, Türkiye'nin 1980'li yıllardan bu yana belirginleşen ve bir yandan küresel kapitalizme diğer yandan Avrupa Birliği'ne eklenme niyetini, en azından partinin iktidara geldiği ikinci seçim dönemine değin, izlediği söylenmelidir. Öyle ki, her ne kadar tek başına olamasa da, 2002 yılından itibaren Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasasını etkileyen kaynaklar arasında Avrupa Birliği ve Birlik siyasaları özel bir yere sahip olmuştur. Gamze

---

önünde "evrensel hizmet" ilkesini açıklarken muhatabından, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini bu işlere karıştırmaması yönünde bir tepki ile karşılaşmıştır. Siyasal iktidarların enformasyon toplumu beklentilerinin, üstelik çoğu kez kamunun evrensel erişim hakkının dahi sınırlandırılması pahasına, yalnızca ticari bir faaliyet olarak görüldüğü ilk uygulama söz konusu plan olsa da son örneği olmayacaktır.

¹⁸ Özgün Topak (2013: 569), Fouccoult'un "yönetişimsellik" kavramından hareketle Türkiye'nin enformasyon siyasası ve uygulamalarının doğrusal bir süreç olmaktan daha çok küresel ve yerel aktörlerin karmaşık ancak kısmen de rekabet halindeki etkileşimi ve yerel düzeyde din unsurunun (İslam) süre giden sorunlara eklenmesi ve küresel kalkınma organizasyonlarının etkinlikleri ile belirlendiğini söyler. Bu nedenle Topak, Türkiye deneyiminin doğrusal bir süreç olarak değerlendirilmekten daha çok söz konusu etkileşimlerin çözümlenmesi ile gerçekleştirileceğini belirler. Bununla birlikte, Topak her ne kadar Türkiye deneyiminin doğrusal bir çizgi olmaktan çok küresel ve yerel aktörlerin etkileşimleri ve dinamikleri içerisinde enformasyon toplumunun çözümlenmesi gerektiğini söylemesine rağmen, Türkiye'nin sermaye birikim modellerindeki doğrusal akışın da çözümlenmesi gerekmektedir. Gerçekten de, 1980'li yıllardan itibaren kendisini hem küresel kapitalizm hem de Avrupa Birliği, gerçekte Avrupalılaştırmış bir liberalleşme, deneyimine eklenme niyeti oldukça açık olan Türkiye'nin, neo liberal siyasa içerisindeki dönüşüm evreleri refakatindeki dönüşümünü anlamlandırmak, en azından çözümlenme kategorileri içerisinde dâhil etmek, de gerekmektedir.

Avcı'nın (2006: 65) belirlediği gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin her ne kadar "İslamcı" siyasal çizgiden devşirilen siyasetçilere sahip olmasına rağmen belki de iktidara gelmesi öncesinde Avrupa Birliği'nin geniş ölçekte toplumsal uzlaşa oluşturmuş olan bir gündem haline gelmesi; AKP'nin de, her ne kadar karşıtları içerisindeki tepkilerin de gözlenmesine rağmen, önemli bir engelle karşılaşmadan bir önceki koalisyon döneminde belirginleşen siyasa çizgisini izleyebilmesine yol açmıştır.¹⁹ 2000'li yılların hemen başında Avrupa Birliği'nin enformasyon siyasasının Türkiye'nin egemen siyasasında yer edindiği ilk politika belgesini, 2001 yılındaki "E-Europe+" oluşturmaktadır. Aday ülke statüsü ile Türkiye'nin, Malta ve Kıbrıs ile birlikte tarafı olduğu söz konusu program, aslında Birlik eliyle izlenen yeni liberalizmin enformasyon toplumu siyasasında edindiği yeri, üstelik olanca açıklığı ile göstermektedir.²⁰ Plan detaylı olarak incelendiğinde, telekomünikasyon alanında özgürleştirme söyleminin ardından aday ülkeler için özelleştirme siyasasını dayatmakta, internet üzerinden

¹⁹ Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Kopenhag Kriterleri'ni, Ankara Siyasal Kriterleri haline geleceği yönündeki açıklamasının dönem içerisinde destek bulabilmesi Avrupa Birliği'nin Türkiye'de toplumsal uzlaşa sağlamış olmasının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmesi gerekir. Bununla birlikte, AKP'nin ikinci seçim başarısını elde ettiği, üstelik Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinin başladığı 3 Ekim 2005 tarihinin üzerinden geçen yalnızca iki yıl içerisinde, AB hedefinden kopmuş olması yönündeki eleştirilerle karşılaşmış olduğu söylenmelidir. Bu tarihten sonra, Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin eş anlı bir belirsizlik hatta gerilim ekseninde oluştuğu ise bir "sır" değildir. O denli ki, Mısır ve Suriye sorunları karşısında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tutumunun Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği öncelikli olmak üzere dış siyasette destek bulmaması, Kopenhag Kriterleri'ni, Ankara Kriteri'ne dönüştürme çabasındaki Erdoğan'ın gittikçe sertleşen bir söylemi benimsemesine yol açmıştır. Yakın dönemi içerisinde, "Ey" nidalarını arttırarak Batı olarak hedeflediği ancak ekseninde Amerika Birleşik Devletleri'nden daha çok Avrupa Birliği'nin bulunduğu gözlenen söylemleri ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, Avrupa Birliği ile gerilim eksenine dönüşen ilişkisini daha da bir açık hale getirmektedir.

²⁰ Türkiye için söz konusu siyasasının önemli bir yönü, Avrupa Birliği ile aday ülke arasındaki etkileşim sürecini göstermesidir. Gerçekten de, çalışmanın önceki kısmında Claudio Radaelli'nin aday ülkelerin, Avrupa Birliği ilişkilerini belirleyen iki önemli süreç arasında gerçekleştirdiği ayrımın bu kez Türkiye özelinde ele alınması gerekir. Radaelli için ilk süreç, aday ülke siyasasında Avrupalılaştırma (Europeanization) ikinci süreç ise Uyumlaştırmadır (Harmonization). Avrupalılaştırma ile Uyumlaştırma süreçleri, aralarındaki farklılıkların dikkate alınmasıyla, aday ülkenin Avrupa Birliği niyetini oldukça görünür kılmaya doğru genişletilebilir. Gerçekten de, Avrupalılaştırma diğer politika olanakları arasında gerçekleşen ve aday ülkenin Avrupa Birliği ile süre giden ilişkilerini zedelemeksizin politika tercihlerini belirleyebilmesi iken, Uyumlaştırma farklı bir alternatif bırakmaksızın Avrupa Birliği politikalarını olduğu gibi alması bir bakıma politika transferi yapmasıdır. Türkiye, Avrupa Birliği ilişkilerinde politika tercihlerini uygulamak yerine uyumlaştırma adı altında işleyen politika transferi yöntemini kullanmaktadır. Gerçekten de, E-Europe Plus siyasasının telekomünikasyon alanında sözde serbestleştirme söylemi ile özelleştirme sürecini dayatması sonucunda Türkiye, ulusal telekomünikasyon şirketini özelleştirmiştir. Diğer aday ülkelerde ise telekomünikasyon şirketlerinin özelleştirilmesi tek bir şirkete blok satış yöntemi yerine oldukça farklı bir çizgi izlemiştir.

gerçekleştirilen elektronik ticaretin yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamakta, yurttaş yerine gittikçe doğal karşılanan ölçüde tüketici terimini tercih etmekte, dijital uçurum üzerine somut bir öneri geliştirmenin oldukça uzağında kalmaktadır. Ancak bütün bu unsurların yanı sıra aday ülke hükümetlerine, yeni liberalizmin ilerletilmesi için “anamlı bir çaba gösterilmesi” gerektiğine ilişkin bir davetiye göndermektedir (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/documents/3/Diger>). AKP iktidarı döneminde, Türkiye enformasyon toplumu siyasasının, yeni liberalizmin hegemonyasına itildiği ilk uygulama gerçekten de söz konusu siyasanın uygulanması ile başlamıştır. Bununla birlikte, siyasanın özgün bir nitelik içerdiğini oldukça güç olmasına rağmen bu tarihten sonraki enformasyon toplumu siyasasına önemli bir kaynak oluşturduğu söylenmelidir. Gerçekten de, her ne kadar 2001 yılındaki siyasa Türkiye’nin, Avrupa Birliği uyum sürecindeki ilk aşama ise de bu tarihten sonra Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasasında bir bakıma temel belirleyici olarak yer edindiği belirtilmelidir. 2003 yılındaki Türkiye’nin e-dönüşüm siyasası tam da böylesi bir uğrağı daha da bir görünür kılmaktadır. O kadar ki, Türkiye 2004, 2005 ve 2006 yıllarında enformasyon toplumu siyasasını, Avrupa Birliği merkezi siyasasına uyumlaştırma çabası gösterirken bir yandan da, 19 Aralık 2008 tarihinde Fransa’da açılan, ancak bu güne değin kapatılamayan, Bilgi Toplumu ve Medya faslına hazırlanmaktadır. Ancak 2003 yılından itibaren Türkiye, Avrupa Birliği enformasyon toplumu siyasasına uyum hazırlıkları içerisindeyken aslında ulusal kamu politikalarını siyasa sürecinden gittikçe tasfiye etmiş ve Avrupa Birliği siyasasına uyumlaşma sürecini öncelikli ve belki de tek hedefi olarak tercih etmiştir.²¹ Bununla birlikte, Türkiye’nin 2004-2006 yılları

²¹ Aslında, Avrupa Birliği’nin merkezi siyasasını küresel kapitalizmin kontrol ve güç ilişkilerinin dışında farklı bir yaklaşım içerisinde geliştirmedeği belirtilmelidir. Gerçekten de, iyimser yorumcuları tarafından “Avrupalılaştırılmış Liberelleştirme” deneyimi olarak değerlendirilen Avrupa Birliği enformasyon toplumu siyasası her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri ile karşılaştırıldığında bir dizi farklılıklar ekseninde belirlense de, neo liberal siyasa gündeminin dışında değildir. Aksine Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği enformasyon toplumu siyasasında çelişkili olmasına rağmen bir süreklilik bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinin, yeni bir birikim düzeni olanaklarından yararlanabilme adına iç siyasa dinamikleri tarafından belirlenen enformasyon toplumu siyasası, Avrupa Birliği içerisinde öncelikli amacın ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal bütünleşme olmasına rağmen gelişme dinamiğinin, gerçekte Amerika Birleşik Devletleri’nin küresel hegemonyasına karşı çıkış olduğu belirtilmelidir (Başaran, 2010: 260). Uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün kaybedilmemesi amacıyla ulus üstü örgütlenme biçimi ve siyasası olarak Avrupa Birliği’nde yer edinen enformasyon toplumu siyasası, her ne kadar kamu politikalarını öncelikli bir hedef olarak belirlemesine rağmen, yeni liberalizmin yol açtığı ticarileşme, serbest pazar, özelleştirme süreçlerinin hegemonyası altında ilerlemektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nin ise, enformasyon siyasasının henüz başlangıcından itibaren serbest pazarın kendi-kendisini düzenleme, özel hukuku kamu hukukunun üstünde tutma, sanayi politikası yerine devlet eliyle ilerletilen bir ticarileştirme siyasası ve fikri mülkiyet haklarını ticaret hukuku içerisinde değerlendirmesi, iletişim teknolojileri arasındaki yakınsama olanağını bir ticarileştirme siyasası olarak kullanması (Golding,

arasındaki enformasyon toplumu siyasasını geniş ölçüde Avrupa Birliği “uyumlaşma” eliyle belirlenirken, söz konusu siyasanın gerçekte Avrupa Birliği üye ülkeleri ya da diğer aday ülkelerle Türkiye’nin elde ettiği sonuçlar arasında bir uyum oluşturmadığı belirtilmelidir. Enformasyon toplumu siyasası ile toplumsal dönüşüm hedeflerini iç dinamikleri ve içsel ihtiyaçları ile uyumlu ulusal kamu siyasası yerine politika transferi ya da aktarımı üzerinden belirleyen Türkiye için bu dönemin ardından dışa bağımlılığın açıldığı gözlenir.²² Her ne kadar söz konusu sürecin, Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasasında, ilk yıllarında Devlet Planlama Teşkilatı’na ardından Kalkınma Bakanlığı’nın kurulmasıyla birlikte sözü edilen Bakanlığa devredilen Enformasyon Toplumu Daire Başkanlığı gibi, merkezi kurumları oluşturmaya rağmen enformasyon toplumu siyasasının ülkenin iç ihtiyaçları ve dinamikleri ekseninde belirlendiğini iddia edebilmek mümkün değildir. Aksine, Enformasyon Toplumu Daire Başkanlığı’nın her ne kadar enformasyon toplumu siyasasında koordinatör ulusal bir kamu otoritesi konumundan hareket ettiğinin düşünülmesine rağmen, ulusal politika üretme ya da siyasa sürecini etkileme gücü bulunmamakta bunun yerine daha çok küresel şirketler tarafından Türkiye enformasyon toplumu siyasasının uygulama biçim ve pratiklerini izlemektedir. Gerçekten de, Adalet ve Kalkınma iktidarı döneminde Türkiye tam da enformasyon alanının yol haritasını gittikçe söz konusu küresel şirketlere terk etmiş bir görünüm sunmaktadır. 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı’nın, Amerika Birleşik Devletleri merkezli Rogers&Peppers şirketine devredilmesi ilk örneği oluşturmaktadır.²³ Ancak, Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasasını belirleyen tek çok uluslu şirket değildir. O denli ki, 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı’nın henüz sonuçları alınmadan ve amaçlara ulaşma yönünde herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın üzerinden geçen yalnızca iki yıl içerisinde sınırlı bir

---

2003: 86) ve şirketler için alt yapı ve içerik üretimi ayrımını ortadan kaldırarak yatay ve dikey bütünleşme sürecine açması ile bütün bu yönleri ile küresel hegemonyasını pekiştirme çabası içerisine girdiği belirtilmelidir.

²² Yerleşik kamu operatörünü özelleştiren, enformasyon ağlarını ve mobil iletişim olanaklarını yerli yatırımcının neredeyse olmadığı oligopolist bir piyasa düzenine terk eden, bilişim sanayisini kuramayan Türkiye’nin enformasyon olanaklarından kazanımları da söz konusu yapısal koşulların refakatinde oldukça sınırlıdır. Ülkenin nüfusunun yarısının, üstelik kullanıcılarının büyük şehirlerde yoğunlaşmış olduğu dikkate alındığında, internet erişimine sahip olmadığı, telekomünikasyonun Avrupa Birliği siyasasının aksine evrensel hizmet olarak değerlendirilmediği Türkiye’nin enformasyon toplumu dönüşüm hedeflerinin nasıl bir eleştiri odağına yerleştirilebileceği açıktır. Bununla birlikte Türkiye’nin enformasyon toplumu dönüşümünün nasıl da bir dışa bağımlılık süreci oluşturduğu çalışmanın ilerleyen kısmında, enformasyon otobanında bir Türk ailesi ele alınarak ayrıntılı olarak çözümlenecektir.

²³ Şirketin resmi internet sitesinde belirtildiği gibi (<http://www.peppersandrogersgroup.com>), kuruluşunun üzerinden geçen on beş yıl içerisinde çeşitli yatırım alanlarında danışmanlık hizmeti veren şirket devlet siyasası düzeyinde ise Suudi Arabistan Telekomünikasyon Şirketi, Emirates Arap Havayolları olmak üzere çok sayıda “müşteriye” sahiptir.

teknik şartname ile yine Amerika Birleşik Devletleri'nden yeni bir şirketin, Türkiye'nin bilgi toplumu alt yapı planını belirlediği gözlenir.²⁴

Türkiye'nin yaşadığı bütün bu gelişmeler, çalışmanın henüz başında da belirtildiği gibi, önemli bir toplumsal dönüşüm gündemi ile siyasa belgelerinde yer edinirken aslında gittikçe önemli bir soruyu görünür kılmaktadır. Kapitalist sermaye birikimindeki değişime koşut olarak değişen güç ilişkilerinin, gelişmekte olan ülkeleri nasıl bir bağımlılık sürecine ittiği ve yeni bir birikim düzeninin ortaya çıkarttığı güç ilişkilerinde enformasyon ve iletişim teknolojilerinin konumu söz konusu sorunun çerçevesinin belirginleşmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda soru; söz konusu güç ilişkileri içerisinde Türkiye'nin rolü nasıl belirlenmiştir? Olarak değerlendirilebilir. Çalışma, ilerleyen kısmında Türkiye'nin 2006-210 yılları Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı içerisinde bakarak sözü edilen sorunun yanıtlanmasına doğru genişleyecektir. Türkiye'nin bir yandan küresel kapitalizm öte yandan Avrupa Birliği, ya da genişletildiğinde Avrupalılaştırmış liberalleşme, deneyimine eklenme niyetinin oldukça somutlaşan bir görünüm edindiği *2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*, resmi siyasa içerisinde önemli bir değerlendirmenin yapılması da, Türkiye için söz konusu planın sonuçları yeniden değerlendirilmelidir. Kapitalist sermaye birikiminin değişen koşulları refakatinde ortaya çıkan "birikim düzeni" ve "birikim coğrafyaları" içerisinde Türkiye için atfedilen toplumsal dönüşüm gerçekte teknolojik bağımlılık sürecinin çözümlenebilmesi için oldukça anlamlı bir uğrak tam da söz konusu planla atılmıştır.

---

²⁴ McKinsey International Consulting Firm ismini taşıyan ancak çalışmalarının Amerika Birleşik Devletleri üzerinden gelişmekte olan ülkelere danışmanlık hizmeti vermekle sınırlandırılmış olduğu sonraki dönemlerde eleştirilerin odağında yer alan şirket, 2020 yılına değin Türkiye'nin "bilgi toplumu" stratejisi ve dönüşüm planını bu kez OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği siyasasına uyumlaştırma amacı taşımaktadır. Bununla birlikte dikkat çeken önemli bir unsur önceki şirketin (Rogers&Peppers) planının herhangi bir değerlendirme aşamasına tabii tutulmaksızın ve yalnızca teknik bir şartname üzerinden hizmet alımı biçiminde gerçekleşen yeni bir ihale üzerinden çalışmaların gerçekleştirilmesidir. Yeni plana göre yine toplumsal dönüşüm amaçlanırken, mevcut durum raporu, küresel eğilimler ve ülke incelemeleri, makro ekonomik projeksiyonlar ve fırsatlar raporu ile ihtiyaç tespiti ve öneriler raporlarının hazırlanması gerçekleşecektir. Türkiye'nin yeni çok uluslu şirket eliyle hazırlanacağı bilgi toplumu çalışmalarının 2020 yılına değin sürececek olması, bu kapsamda çalışmanın yazım aşamasında halen şirketin çalışmalarının sonuçlanmaması, nedeniyle ayrıntılı bir çalışma gerçekleşmemiştir. Ancak Türkiye'nin ulusal kamu politikaları yerine şirketleşmiş, bu doğrultuda ticarileşmiş bir enformasyon siyasası ile tanışacağı söylenmelidir (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>).

Toplumsal Dönüşüm ve Yeni Liberalizme Eklemlenme Sarmalında Türkiye'nin Bilgi Toplumu Siyaseti ve Hedefleri

Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinin 3 Ekim 2005 tarihi ile başlayan ve sürediren katılım müzakereleri döneminin; ülke gündeminde o güne değin sınırlı bir yere sahip olduğunu düşündüren “bilgi toplumu” siyasetinin yeniden ele alınmasına katkı sunan bir bağlam kurduğu belirtilmelidir. Gerçekten de, katılım müzakerelerinin başladığı söz konusu dönem; Türkiye için, enformasyon toplumu siyasetinde de, yapısal reform programı ile tanışmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda 19 Aralık 2008 tarihinde Fransa’da açılan, ancak bu güne değin kapatılmayan, “Bilgi Toplumu ve Medya” faslının tam da söz konusu yapısal reform sürecine dair bir örnek olarak ele alınabileceği belirtilmelidir. Bununla birlikte, ülkenin önceki deneyimlerinden oldukça farklı olarak siyaset sürecinde yer edinen²⁵ 2006-2010 yılları arasındaki *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*, Türkiye için ilk kez enformasyon toplumu siyasetini, küresel kapitalizmin bu alandaki dönüşümünü yeniden üretecek ölçüde, toplumsal dönüşüm söylemi üzerinden oluşturmuştur.

Planın; yalnızca 2006-2010 yılları arasını kapsayan sınırlı bir siyaset olmaktan daha çok, bu tarihten sonra da izlenecek temel bir referans olma çabası dikkat çekmektedir. Öyle ki, 7 ana tema ekseninde 111 eylem planı ile siyaset içerisinde yer edinen planın, sınırlı bir plan olduğunu söyleyebilmek mümkün olmadığı gibi tam aksine Türkiye için neredeyse “dikte” edilen maddeleri ülkenin bu kez de enformasyon toplumu siyaseti üzerinden tepeden inmece bir ideoloji değişimi ile karşılaşmasına yol açmıştır. Gerçekten de, planda yer alan ana temaların bu yönüyle de değerlendirme sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir. Planda yer alan ana temalar şöyle maddelendirilebilir: (a) toplumsal dönüşüm. (b) yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin, iş çevrelerinde benimsenmesi ve yaygınlaştırılması. (c) yurttaş odaklı hizmet dönüşümü. (d) kamu yönetiminde modernleşme. (e) küresel rekabete açık bir enformasyon teknolojileri sektörünün oluşturulması. (f) rekabetçi, yaygın ve ucuz

²⁵ Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasetini biçimlendiren önemli bir kaynak haline gelmesi, çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi, 1990’lı yılların başına değin genişletilebilen bir tarihe sahiptir. Dünya Bankası ve IMF’nin Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasetini biçimlendirme, bu doğrultuda da ülkenin ekonomik kaynaklarını kullanma çabası en azından 1993 yılına değin genişletilebilir. Avrupa Birliği’nin etkisi ise, her ne kadar tek kaynak olmasa da 2001 yılındaki “e-Europe plus” projesi ile görünürlük edinmesine rağmen Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasetini bu tarihten sonra önemli ölçüde Avrupa Birliği uyum süreci biçimlendirmiştir. 2006-2010 yılı Bilgi Toplumu Eylem Planı ve Stratejisi, Türkiye’nin Avrupa Birliği uyum sürecini önemli bir siyaset gündemi olarak izlediği dönemde geliştirilmiş ancak plan, Amerika Birleşik Devletleri merkezli çok uluslu bir sermaye grubuna hazırlanmıştır.

telekomünikasyon olanaklarının, hizmet ve altyapısının, oluşturulması. Ve son olarak (g) teknolojik yenilik ve araştırma-geliştirme olanaklarının geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, Planın üstelik henüz başından itibaren hem birbiri ile çelişkili hem de yanlış tanımlanmış hedeflerinin olduğu belirtilmelidir. Gerçekten de, ülkenin sermaye birikim modelini küresel kapitalizm ve gelişmelerle koşut bir bütünleşme süreci içerisine yerleştirmeyi amaçlayan planın, en azından, gittikçe ticarileşen bir deneyim alanına dönüştürdüğü yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri alanındaki dönüşümün, toplumsal dönüşüm süreci ile nasıl bağdaştırabildiği ve hedefleri açıklamaya muhtaçtır. Üstelik söz konusu siyasa hedeflerinin, “büyük” bir toplumsal dönüşüm hedefini belirlerken düzenleyici bir otorite ve ulusal kamu politikalarına yer vermemesi, gerçekte bu kez politikaya dayanan bir karmaşa düzenin kurulmasına yol açmıştır.²⁶ Bununla birlikte; uygulamaya konulduğu 2006 yılından bu yana Planın, yalnızca uzman ve bilim insanları tarafından değil eş anlı olarak kamu kurumları ve uzmanları tarafından da bir dizi anlamlı eleştirinin odağına yerleştirilmiş ve hedefleri ile toplumsal dönüşüm sürecinden daha çok “yapamadıkları” ile gündeme gelen bir siyasa haline dönüşmüştür.

Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı'nın 2013 yılında gerçekleştirmiş olduğu çalışma, böylesi bir yapamadıkları ile gündeme gelen siyasa görünür kılmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk dönemlerinde (2007-2008), Dünya Ekonomik Forumu'na hazırlanan *Bilgi Toplumu'na Hazır Olma İndeksi*'ne göre Türkiye'nin 127 ülke arasında bilgi toplumuna hazırlık sürecini tamamlamış 55. ülke olmasına rağmen, yalnızca bir yıl sonra 6 sıra birden gerileyerek 61. ülke konumuna düşmesi Plan'ın başarısını oldukça tartışılabilir kılmaktadır. Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı internet sitesinde yer alan karşılaştırma aşağıda tablo haline getirilmiştir.

---

²⁶ Türkiye'nin bir dizi alanda aslında “politikasızlığın politikasını” bir bakıma egemen bir tutum olarak izlediği belirtilmelidir. Gerçekten de, geleneksel radyo ve televizyon yayıncılığının üstelik Anayasayı fiilen ihlal etmesine rağmen başladığı ilk yıllarda gündeme getirilen söz konusu, politikasız bir politika, söylem yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri alanında etkisini daha da çok hissettirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ulusal kamu politikalarının yeni liberalizm eliyle dışlandığı bir alanın varlığı zaten bilinmesine ve Türkiye'de internet yönetiminin tam da söz konusu politikasızlığın politikasını yeniden üretmesine rağmen söz konusu planın bu açıdan herhangi bir düzenleme yapmamış olması ayrı bir eleştirinin gündemini oluşturmaktadır. Enformasyon toplumu siyasası bu yönüyle “kamusuz bir kamu politikası” niteliğindedir. İnternet ve bileşen teknolojinin yol açtığı iletişim araçlarının, herhangi bir kamu politikası daha da önemlisi kamu çıkarı kavramına yer verilmeksizin, liberal iktisat kuramlarının sıklıkla iddia ettiği gibi, serbest pazarın “gizli” eline terk edilmiş yapısı Türkiye'de önemli bir sorun olarak kalmaktadır. Bununla birlikte, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının dış aktörlerle oluşturduğu yeni liberal ittifakın yanı sıra bir politika aracı olarak İslamlaştırmeyi bu alanda da tercih ettiği gözlenmektedir.

Tablo 1: Ülkelerin Bilgi Toplumu'na Hazır Olma Durumu
(<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>)

Sıra	Ülke (2007-2008)	Puan	Sıra	Ülke (2008-09)	Puan
1	Danimarka	5.78	1	Danimarka	5.85
2	İsveç	5.72	2	İsveç	5.84
3	İsviçre	5.53	3	ABD	5.68
4	ABD	5.49	4	Singapur	5.67
5	Singapur	5.49	5	İsviçre	5.58
6	Finlandiya	5.47	6	Finlandiya	5.53
7	Hollanda	5.44	7	İzlanda	5.50
8	İzlanda	5.44	8	Norveç	5.49
9	Güney Kore	5.43	9	Hollanda	5.48
10	Norveç	5.38	10	Kanada	5.41
55	Türkiye	3.96	61	Türkiye	3.91
TOPLAM: 127 Ülke			TOPLAM: 134 Ülke		

Tablo 1’de de görülebileceği gibi, Türkiye “bilgi toplumuna hazırlık” sürecindeki yerini kaybettiği gibi, kendi içerisindeki tutarlılığını dahi giderek kaybetmektedir. Bu dönem içerisinde, her ne kadar çalışma içerisinde Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı’nın internet sitesinden alıntı yapıldığı için internet sayfasında kullanılan veriler aynen kullanılmasına rağmen, Türkiye’nin 2007-2008 ve 2008-2009 yılları arasında gerçekte, Türk Cumhuriyetleri ve Doğu Afrika ülkelerinin dahi gerisinde kalan bir görünüm çizdiği belirtilmelidir.²⁷ Öte yandan, Türkiye’nin söz konusu planla birlikte yeniden yapılanan telekomünikasyon alt yapısının, özelleştirme ardından, önemli ölçüde gerilediği gözlemlenmektedir. Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasasının hiçbir döneminde telekomünikasyon ve bileşen sektörler “evrensel hizmet” kavramı içerisinde

²⁷ Kalkınma Bakanlığı’na bağlı ve yöneticilerinin atanmasında siyasal iktidarın önemli bir ağırlığının olduğu bir daire başkanlığı olmasına rağmen, Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı’nın paylaştığı veriler Türkiye’nin gerçekte enformasyon toplumu kazanımlarının nasıl da oldukça uzağında kalmış olduğu yönünde bir eleştiri olarak da okunabilir. Gerçekten de, Avrupa Birliği uyum süreci ekseninde enformasyon siyasasını biçimlendiren Türkiye’nin, planın uygulanmasının üzerinden geçen yalnızca bir yıl içerisinde üstelik yerini dahi koruyamadan geriye düşmesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 2012 yılı raporlarında Türkiye’nin gerçekte sıralamadaki yeri değişmeden Umman, Kazakistan, Çek Cumhuriyeti, Litvanya ve İspanya’nın ardından, 4.22 puanı ile 45. sıraya geldiği görülür. Ancak bu değer, Türkiye’nin enformasyon toplumuna hazırlık sürecini değil daha geniş ölçüde GATT’S antlaşmasının ilerleme dönemi ile ilgili bir görünüm çizmektedir (<http://3weforum.org>).

değerlendirilmemiş ve kamusal yarar kavramı siyasada yer alamamış ise de, özelleştirme sürecinin ardından alt yapı hizmetlerinde anlamlı bir gerileme yaşandığı belirtilmelidir. Her ne kadar, 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı içerisinde ancak 2018 yılında geniş bant abone yoğunluğunun % 70'e yükselebileceği belirtilirken, gayri safi milli hâsıladan kişi başına düşen payın % 1'e düşürülmesi abone sayısındaki artışın, telekomünikasyon hizmetlerinin toplumsal refaha bir katkı sunmayacağını görünür kılmaktadır. 10. Kalkınma Planı içerisindeki "Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında Gelişmeler ve Hedefler" aşağıdaki tablo 2 içerisinde sunulmaktadır.

Tablo 2: 10. Kalkınma Planı'nda Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında Gelişmeler ve Hedefler Tahmini (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>).

Kalkınma Planında Yer Alan Alanlar	2006 yılı	2012 Yılı	2013 Yılı	2018 Yılı
Genişbant Abone Yoğunluğu	3.8	26.5	45.0	70.0
Genişbant Erişim Maliyeti / Kişi Başı	-----	2.0	1.8	1.0
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (%)	30.1	47.4	50.0	75.0
Bilgi Teknolojileri Pazarı (milyar dolar)	5.1	10.5	11.6	23.0
Bilgi Teknolojileri İhracatı (milyar dolar)	0.1	0.5	0.8	2.0
e-Ticaret İşlem Hacmi (milyar TL.)	2.4	30.7	40.0	170.0
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı (%)	-----	14.3	20.0	70.0

Türkiye'nin 10. Kalkınma Planı'nda yer alan, 2018 yılını içeren, tahmini değerlerin oldukça özensiz kullanıldığı belirtilmelidir. Gerçekten de, 2018 yılında bilgi teknolojileri alanında bir artış olabileceği gözlenirse de böylesi bir artışın önceki yıllarla bir ilişki oluşturması gerekmektedir. Örneğin, ülkenin kalkınma planında yer almasının yeri tartışılabilir olmasına rağmen elektronik ticaret alanında 2012 ve 2013 yılları arasında yalnızca 10 milyar dolarlık bir artış bulunmaktayken, 2018 yılında neredeyse dokuz kata ulaşan bir artışın nasıl sağlanabileceği şüpheli olsa gerektir. Öte yandan, Türkiye'nin üstelik Avrupa Birliği uyum sürecini izlemektedirken, bilgi toplumu kazanımlarını elde etmekten oldukça uzak olduğu belirtilmelidir. Üstelik ülkenin bilgi toplumu siyasasının temel unsurları arasında yer alan ve bu tarihten sonraki siyasasını biçimlendirme potansiyeli bulunan sözü edilen Kalkınma Planı'nın oldukça önemli alanları siyasa oluşturma gündeminden tasfiye ettiği belirtilmelidir. Örneğin, Kalkınma Planı'nda “bilgi teknolojileriyle birlikte ulusal yenilik oluşturulması”, “evrensel hizmetlere erişim”, “sayısal eşitsizlik”, “enformasyon ve iletişim teknolojileri alt yapısının yaygınlaştırılması”, “bilgi toplumunun önemli bir boyutu olarak araştırma ve geliştirme çalışmaları” ile “enformasyon toplumu bağlamında kamusal yarar” gündemleri, en azından kavramsal düzeyde dahi, yer bulamamıştır. Oysaki Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve OECD ülkelerinin enformasyon toplumu siyasasının önemli bir boyutunu tam da Türkiye'nin siyasa sürecinde yer vermediği unsurlarla birlikte oluşturduğu söylenmelidir.²⁸

---

²⁸ O denli ki, özellikle Avrupa Birliği enformasyon siyasası içerisinde bakarak, 2010 yılında Avrupa Birliği'ni dünyanın tam istihdama erişmiş en rekabetçi ekonomisi haline getirmeyi amaçlayan ve Mart 2000'de Lizbon'da görüşülerek yürürlüğe giren Lizbon Stratejisinde belirlenen strateji unsurlarının araştırma ve geliştirme projelerine özel bir vurgu geliştirdiği görülmektedir. Örneğin ilk strateji unsuru rekabetçi, dinamik, bilgi tabanlı ekonomiye geçişin altyapısının oluşturulmasına yönelik ekonomik temelin oluşturulmasıdır ki, siyasasının bilgi toplumundaki değişime uyum sağlanması gerekliliği ile araştırma ve geliştirme projelerinin desteklenmesine özel bir vurgu gerçekleştirilmiştir (<http://www.ec.europa.eu>). Bununla birlikte, her ne kadar Avrupa Birliği tam da Stratejinin yürürlüğe girmesinin üzerinden çok kısa bir süre geçmesine rağmen 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin etkisine girmesiyle birlikte hedeflerini gerçekleştirememiş olsa dahi, Lizbon Stratejisi bu tarihten sonra da temel siyasa belgesi olarak yer almıştır. Gerçekten de, Avrupa Birliği'nin 2020 yılındaki “*a European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*” isimli siyasasında araştırma ve geliştirme projelerine özel önem vermesinin yanı sıra, bütün bir Avrupa Birliği bütçesinin % 3'ünün bu alana ayrılması gerekliliği kabul edilmiştir (<http://www.ec.europa.eu>). Türkiye'nin ise araştırma ve geliştirme bütçesine gayri safi milli hâsılasından ayırdığı payın oldukça sınırlı olduğu belirtilmelidir. Özgün Topak'ın (2013: 572) belirttiği gibi, 2009 yılında Türkiye'nin gayri safi milli hâsılasından araştırma ve geliştirme için ayırdığı ödenek yalnızca % 0.85 düzeyinde kalmıştır. Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasası içerisinde amaçladığı toplumsal dönüşümün bu denli sınırlı bir bütçe ile gerçekleştirilmesi olası değildir.

Türkiye'nin enformasyon siyasasını belirleyen politika belgelerinde yer almayan söz konusu unsurlar aslında yeni liberalizmin gelişmekte olan ülkeler için bıraktığı eşitsiz mirasın çözümlenebilmesi için anlamlı bir kesit sağlamaktadır. Gerçekten de, Bill Clinton kabinesi Başkan Yardımcısı All Gore'un, her ne kadar kendi içerisindeki tutarlılığının dahi sorgulanabilir olmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nin "ulusal enformasyon alt yapısı" planının ardından sıklıkla kullandığı "enformasyon otobanları" terimi gelişmekte olan ülkeler için bir eğretilen refakatinde kullanılabilir. Öyle ki, söz konusu otobana "tali yollardan" erişim sağlayan ülkelerin toplumsal dönüşüm pratikleri söz konusu mecazı daha da bir anlamlı kılmaktadır. Enformasyon toplumu kazanımlarını gerçekte toplumsal refah ve kamusal yarar kavramı yerine, gittikçe doğal karşılanan ölçüde yeni liberalizmin eşitsiz mirasına eklemleme niyeti ile oluşturan Türkiye gibi ülkelerin yurttaşlarının gündelik yaşam pratiklerinde de söz konusu eşitsiz mirasın devredildiği belirtilmelidir.

Enformasyon Otobanında Bir Türk Ailesi: Sencerler ve Yeni Liberalizmin Eşitsiz Mirasının Gündelik Yaşam Pratiklerinde Yeniden Üretimi

Amerika Birleşik Devletleri'nde merkezi bulunan bir danışmanlık şirketine hazırlatılan ancak üzerinden çok kısa bir süre geçmesine rağmen, yine Amerika Birleşik Devletleri merkezli diğer bir şirkete düzeltilen, "2006-2010 Yılları Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı"; yeni liberalizmin eşitsiz mirasının, gelişmekte olan ülkeler için açtığı kesiti oldukça görünür kılmaktadır. Gerçekten de; siyasa göre bir bilgisayar edinmelerinin ardından Sencer Ailesi'nin, tam da liberal ekonomi politik içerisinde öngörülen, toplumsal dönüşüm "hikâyesi" aslında, yeni liberalizmin enformasyon toplumu söylemi ile gelişmekte olan ülkeler için açtığı bağımlılık sürecini daha da bir görünür kılmaktadır.

Bilgi Toplumu Eylem Planı ve Stratejisine göre, beş kişilik bir aile olan Sencer Ailesi'nin bilgisayar edinmelerinin ardından "tüm hayatları değişir."²⁹

---

²⁹ Eylem Stratejisi belgesi içerisinde Sencer Ailesi her ne kadar "sabıka kaydı" gibi düzenlenen bir form içerisinde tanıtılsa da, bilgisayar sahipliği ile sosyal dönüşüm arasında bir nedensellik oluşturulma gayreti içerisinde tanıtılmıştır. Gerçekten de siyasa hepsi de İstanbul'da yaşayan ve geleneksel bir aile yapısı izleyen üyelerle sahiptir. Bu yönüyle, Türkiye'de ağırlıklı olarak büyük şehirlerde yaşayan kentlilerin sahip olduğu ayrıcalık olarak da görülebilen internet kullanımını aileye doğrudan verilmiş ve bu yönüyle, üstelik daha da bir anlamlı olarak Türkiye'de sayısal eşitsizlik ve enformasyon kaynaklarına evrensel hizmet içerisinde sahip olabilen siyasa içerisinde üstü kapalı bir hal almıştır. Bu yönüyle aslında devletin önemli bir görevi olarak enformasyon kaynaklarına erişim ve ağ yaygınlığı, tam da neo liberal iktisat yaklaşımı içerisinde olduğu gibi, devletten daha çok bireylerin sorumluluğuna terk edilmiştir. Devletin alt yapı kurmak ve geliştirmek yönündeki

Siyasanın, yeni liberalizmin ideolojik temelleri ile uyumlu rol modelinin bir yana bırakılabilir olmasına rağmen, Türkiye'nin enformasyon toplumunun yeniden değerlendirilebilmesi adına önemli bir kesit oluşturduğu belirtilmelidir. Gerçekten de, Eylem Planı'nın uygulamaya konulduğu 2006-2010 yılları sonrasında da, ülkenin sahip olduğu tek enformasyon siyaseti dikkate alındığında enformasyon

sorumluluğu yok sayılmakta ve internet kullanımının yalnızca büyük şehirlerde yaşayan kesimlere bir ayrıcalık olarak tanınması sözü edilen siyaset içerisinde doğallaştırılmaktadır. Çalışma içerisinde bu konu ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bununla birlikte, siyaset içerisinde yer aldığı gibi Sencer Ailesi'nin tanıtılması önemlidir. Aile, 68 yaşındaki Ahmet Sencer, 46 yaşındaki Kenan Sencer, 41 yaşındaki Aliye Sencer ile 19 yaşında ve İstanbul Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümü ancak hazırlık sınavını geçememiş olan Özlem Sencer ile 14 yaşındaki, AKP'nin ülkedeki eğitim sistemini dönüştürmesinden önce olduğu için olsa gerek, henüz ilköğretim öğrencisi olan Efe Sencer'den oluşmaktadır. Aile'nin hayatı, her ne kadar siyasette olduğu halde gerçekte gerçekleşmemiş olan, devletin düzenlediği bir bilgisayar kampanyası ile birlikte bilgisayar edinmeleri ile nerede ise tamamen değişmiştir. Bilgisayar edinmelerinin ardından ailenin emekli üyesi Ahmet Sencer, artık maaşını banka şubesine gitmeden torunu yardımı ile çekebilme ya da başka bir şubeye aktarabilmekte, bu doğrultuda bankanın bu işlem için personel tasarrufu yapabilmesine katkı sunmaktadır. Kenan Sencer ise emekli olmuş ve emekli ikramiyesi ile kırtasiye dükkanını açabilmiş hatta bilgisayardan aldığı destek ile gittikçe küçük ve orta boy bir işletmeye dönüşüm sağlayabilmiştir. Ancak Kenan Sencer'in söz konusu ticari başarısı sırasında bilgisayarı iş yerinde değil ancak evinden kullanması toplumsal dönüşüm hikâyesini anlamlı kılmaktadır. Ailenin annesi olan Aliye Sencer ise, her ne kadar bilgisayara henüz güvenmiyor olsa da, faturalarını internet üzerinden yatırabilmektedir. Toplumsal dönüşümü geleneksel form üzerinden kuran Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı kadının yine emek sürecine ve toplumsal hayata eklenmeksizin, evinde ve çocuklarının anası olarak sürdürdüğü bir hayata yer vermesi yönünde de dikkat çekmektedir. Ailenin ticari hayata eklenen kadın üyesi ise Özlem Sencer olmuştur. Evinde yaptığı takıları bu kez elektronik ticaret üzerinden satışa çıkartabilmekte ve ailenin ikinci küçük ve orta boy işletmesinin sahibi olarak yer almaktadır. Özlem Sencer, hem sanal hem de gerçek ortamda ticaret yapmakta ve ticaretini yine gelişmekte olan ülkeler statüsündeki Hindistan, Rusya, Endonezya gibi ülkelerden aldığı ürünleri yerli pazara, Türkiye'de üretilen takı ve elbiseleri ise söz konusu yurt dışı pazarlarına satmaktadır. Planın yalnızca 2010 yılına değin olması, Sencer Ailesi'nin sermayenin yatay ve dikey bütünleşmesi ile bir holding sahibi aile olarak planda yer almasını engellemiş olsa gerektir. Ailenin son üyesi ise Efe Sencer'dir ve tüm ailede olduğu gibi bilgisayar Efe Sencer'in de hayatını neredeyse tamamen değiştirir. Eve teknoloji getiren aile üyesi olmakla övünen Efe ise, bir vakıf üniversitesinin bilgisayar mühendisliği bölümüne, belki de ek kontenjan üzerinden, yerleşir ve nedense Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uzaktan eğitim programına katılması için teşvik edilmiştir. Planda yer alan Amerika Birleşik Devletleri'nin neden uzaktan eğitim programı ile sınırlı kaldığı, en azından bu çalışmanın yazarı için, şaşırtıcı olmuştur. Efe'nin vakıf üniversitesi lisans programını bitirmesinin ardından, devletin değil ancak tahmin edilebilir bir sivil toplum kuruluşunun maddi desteği ile kayıt olduğu lisans eğitiminin ardından yine aynı sivil toplum kuruluşu tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne eğitim amacı ile gönderileceği açıklanmıştır. Eylem Stratejisinin, yeni liberalizmin bireysel başarı üzerine temellenen ideolojisinin Devlet Planlama Teşkilatı gibi bir kamu kurumunun resmi siyaseti olarak kabul edilebilir olup-olmadığı tartışılabilir olsa da, çalışmanın henüz başında belirtildiği gibi bir bilgisayar edinmelerinin ardından nerede ise tüm hayatları değişen bir aile modeli sunması şaşırtıcıdır (DPT, 2006: 41).

toplumu siyasasını belirleyen temel unsur olarak önemi daha da bir görünürdür. O kadar ki, Türkiye'nin söz konusu siyasette belirlenen dönüşüm modelinin ve önceliklerinin, gelecek dönemlerde de ağırlıklı olarak aynı kalacağı dikkate alınmalıdır. Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planının, Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşümünü, aşağıda şekil 2 içerisinde yer aldığı gibi, ele aldığı görülmektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Bilgi Toplumu Dönüşümü Öncelikli Alanlar ve Hedefler (DPT, 2006: 21).

Türkiye'nin siyaset gündemine üstelik "toplumsal dönüşüm" modeli ile birlikte aldığı enformasyon toplumu stratejisi; gerçekte yeni liberalizmin gelişmekte olan ülkelere dair açıklamalarını yeniden üretmektedir. Planın nerede ise tamamına

egemen olan, “küresel, rekabetçi bilgi teknolojileri sektörüne eklenme” ve bir devletin enformasyon toplumu siyasası söyleminden daha çok, pazar koşulları içerisinde kendisine bir yer açmayı hedefleyen bir şirketin reklam söylemlerine uyumlu olan “rekabetçi, yaygın ve ucuz iletişim altyapısı ile hizmetleri” aslında devletin de içeriden ticarileştirildiğinin göstergeleridir. Öyle ki, ulusal ve yerleşik tek kamusal telekomünikasyon kurumunu özelleştirmesinin, bu tarihten sonra da bir tekel olarak varlığına devam etmesinin, ardından iletişim olanaklarının ticarileştirilmesi ve hizmetin yalnızca satın alabilecek güce sahip olan kesimler için sınırlandırılması gittikçe doğal karşılanmaktadır. Planda yer alan, Türkiye’de aileler için model oluşturan, Sencer ailesinin bir büyükşehir yerine Doğu ya da Güneydoğu şehirlerinden birisinde yaşadığı ya da ailenin birisi emekli olmak üzere iki gelir kaynağına sahip olmadığı bir yapı oluşturduğunda, enformasyon toplumuna dair kazanımları elde edemeyeceği açıktır.³⁰ Buna rağmen, siyasanın öncelikli hedefleri ve stratejik alan tanımlamaları, bu çalışmanın önceki kısmında belirtildiği gibi, yeni liberalizmin birikim coğrafyaları ve birikim alanlarına koşut bir çerçeve oluşturmuştur. Şekil 3 içerisinde, Türkiye’nin enformasyon toplumu siyasasına göre belirlediği stratejik alanlar ve öncelikli hedefler yer almaktadır.

---

³⁰ Sencer ailesinin farklı biçimlerine dair yukarıda yer alan örnekçe aslında bu çalışmanın yazarının tahayyülü değildir. Başbakanlığa bağlı bir istatistik kurumu olmasına rağmen, Türkiye İstatistik Kurumu’nun dahi gizli tutamadığı ve Türkiye’nin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde, Türkiye’nin aslında önemli bir yoksullaşma içerisinde olduğu görülmektedir. TÜİK’in gerçekleştirdiği “2009 yılı Yoksulluk Çalışması” gerek araştırmanın gerçekleştirilme biçimi ve gerekse çalışmanın sonucunda ortaya çıkan sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sonuçları ile ayrıntılı olarak değerlendirilmelidir. Gerçekten de, oldukça sınırlı ve yalnızca belirli kentlerde gerçekleştirilen çalışmaya göre, Türkiye’de fertlerin % 0.48’i sadece gıda harcamaları endeksine göre belirlendiğinde açlık sınırının da altında yaşamakta ve gıda kaynaklarına ulaşmamaktadır. Nüfusun % 18.08’i ise gıda ve gıda dışı harcamaların endekslediği yoksulluk sınırının dahi altında bir yaşam sürmektedir. Aynı kurum tarafından 2011 yılında gerçekleştirilen yoksulluk çalışması ise, 2009 yılında gerçekleşen oranların oldukça üzerinde bir yoksullaşmayı ortaya çıkartmaktadır. Örneğin açlık sınırının altında yaşayan bir önceki dönemdeki araştırma sonuçlarına göre % 0.48 olan değer 2011 yılında % 0,8’lik bir artışı ortaya çıkartmaktadır. Yoksulluk sınırı altında yaşayan kesimlerin sayısı ise 2011 yılı araştırmasına göre % 23.6’ya çıkmıştır (<http://www.tuik.gov.tr>). Türkiye enformasyon toplumu siyasası öncesinde yoksulluk siyasasını belirlemelidir.

Şekil 3: Türkiye'nin Enformasyon Siyasetindeki Hedefleri (DPT, 2006: 41).

Enformasyon siyaseti içerisinde, her ne kadar Sencer Ailesi'nin bir bilgisayara sahip olmasıyla birlikte başlayan sözde toplumsal dönüşüm gerçekte bu açıdan da eleştiriye oldukça açık bir kesit oluşturmuştur. Her ne kadar, enformasyon toplumu siyaseti ile bilgiye erişim hakkının tanınmadığı, kişisel verilerin korunmasına dair kanunun on yılı aşkın bir süredir beklediği, yeni medya okuryazarlığının gelişmemişliği ve yurttaşın gittikçe doğal karşılanan ölçüde tüketici kimliği ile tanınmasının yanı sıra sayısal eşitsizlik Türkiye için anlamlı bir sorun olarak

kalmaya devam etmiştir.³¹ Tablo 3 içerisinde, Türkiye’de sayısal eşitsizlik ve yeni medya karşısında cinsiyet eşitsizliği sunulmaktadır.

Tablo 3: 2012 Yılı Türkiye’de Sayısal ve Cinsiyet Eşitsizliği (<http://www.tuik.gov.tr>).³²

BİLGİSAYAR KULLANIMI			İNTERNET	
KULLANIMI				
(%)			(%)	
Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
16-24	81.1	56.4	80.06	55.4
25-34	70.0	48.1	69.6	47.2
35-44	54.3	32.7	53.3	31.8
45-54	36.3	17.0	34.8	16.2
55-64	19.1	6.1	18.5	5.6
65-74	6.9	1.3	6.4	1.3
TOPLAM	59.0	38.5	58.1	37.0

Enformasyon toplumu ve toplumsal dönüşüm sürecini eş anlı iki siyasa olarak ele alan AKP iktidarının, Amerika Birleşik Devletleri merkezli şirkete hazırlattığı siyasanın ardından gerçekte önemli bir eşitsizliğin hüküm sürdüğü belirtilmelidir. Her ne kadar Fuat Keyman (2010: 315), Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ekonomi politikalarını Türkiye’yi küresel dönüşüm sürecine hazırlama ve dönüştürme hedefi tarafından belirlendiğini söylemesine rağmen, söz konusu dönüşümün eşitsiz bir mirası devraldığı belirtilmelidir. Tablo 3 içerisinde yer alan verilere bakarak, Türkiye’de internetin gerek

³¹ Söz konusu unsurların yanı sıra, Alternatif Bilişim Derneği tarafından Türkiye için 8 Nisan 2013 tarihinde hazırlanan raporda da belirtildiği gibi yeni medya ve iletişim teknolojileri alanında Türkiye’deki internet kullanıcılarını yakından ilgilendiren bir diğer sorun, Nisan 2012 tarihinde TTNET işbirliği ile faaliyet gösteren PHORM adlı şirketten kaynaklanmaktadır. Devlet eliyle filtre uygulanmasının ve Anayasal hak niteliğindeki haberleşme hakkının izni hatta bilgisi olmaksızın izlendiği yeni bir sansür biçiminin yanı sıra bu kez özel bir şirket tarafından Türkiye’de internet kullanıcılarının, internet trafikleri analiz edilmekte ve sınıflandırılmaktadır. Bu sistemin Türkiye dışında internet üzerinde doğrudan bir kontrol uygulayan Çin Halk Cumhuriyetlerinde kullanıldığı dikkate alındığında, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde internetin nasıl bir sansür süreci ile karşılaşacağı oldukça açıktır (<http://www.alternatifbilisim.org>).

³² Bu çalışmanın yazım aşamaları sürerken, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2013 yılına dair veriler de açıklanmıştır. Her ne kadar 2012 yılının değerleri, 2013 yılı içerisinde de neredeyse değişmeden korunsu da sınırlı bir gelişim vurgulanmıştır. Ancak internet kullanımında Türkiye ortalamasının % 39.5 oranında kalması dikkat çekmektedir. Öte yandan internet penetrasyonu ve bilgisayar kullanımının, istatistikî bölgelere göre TR-1 İstanbul (% 62.1 ile % 61.4) ile TR-5 Batı Anadolu (% 59.8 ile % 58.5) bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Gerçekte Türkiye’de enformasyon toplumu olanaklarının yine söz konusu bölgelerde yoğunlaştığı diğer bölgelerde ise tam bir sayısal eşitsizlik olduğu daha da bir ortaya çıkmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>).

toplumsal cinsiyet ve gerekse yaş aralığı için önemli bir eşitsizlikle temsil edildiği belirtilmelidir. Toplumsal cinsiyet açısından gerek bilgisayar gerekse internet kullanımlarının özellikle kadınlar için daha da bir görülebilir eşitsizliğe yol açtığı söylenebilir de, buradaki gerçek sorun aslında oldukça farklıdır. “Enformasyon/Bilgi Toplumu” kazanımlarının eş anlı olarak enformasyon okur-yazarlığına dair bir kesit açması gerektiği dikkate alındığında Türkiye’de enformasyon okur-yazarlığının tam da sözü edilen sayısal uçurum nedeni ile zaten gelişemeyecek olduğu belirtilmelidir. Öte yandan, çalışmanın ilerleyen kısımlarında da belirtileceği gibi, Türkiye’de enformasyon toplumu kazanımları doğrultusunda bizatihi enformasyonun kullanılması ile yenilik oluşturabilen şirket sayısı oldukça sınırlıdır ve hatta 2000’li yılların hemen başından itibaren önemli bir gerileme göstermektedir.

Türkiye’de internet kullanımının ağırlıklı olarak iş deneyimine bağlı olduğu, Tuik tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarının da ağırlıklı olarak iş yeri deneyimi üzerinden elde edildiği, dikkate alındığında kadınların enformasyon toplumu ve toplumsal dönüşüm beklentilerinin aksine halen geleneksel yapının kendileri için biçilen geleneksel rol modeli dışına çıkamadıklarını görünür kılmaktadır³³. Öte yandan, toplumsal cinsiyet farklılığının internet kullanımına dair bir farklılık getirdiği her ne kadar bilinse de, gelişmiş ülkelerde söz konusu farkın ancak % 2 gelişmekte olan ülkelerde ise % 16 seviyesinde olduğu 2013 yılında yapılan internet araştırmalarında belirlenmiştir (<http://www.internetworldstats.com>). Türkiye’de ise tüm yaş grupları dâhil edildiğinde % 20’nin üzerine çıkan bir farklılığın, Türkiye’nin enformasyon toplumu kazanımlarından nasıl da uzaklaştığını görünür kılmaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye’de enformasyon kaynaklarına erişimin tam da bir eşitsizlik biçimi olarak kurulmasının yanı sıra söz konusu eşitsizliğin önemli bir diğer unsurunun, enformasyon alt yapısı ve kaynakların toplumsal dağılımı, refah paylaşımı üzerinde de süre gittiği belirtilmelidir. Gerçekten de, Türkiye’nin yerleşik kamu operatörünün özelleştirilmesinin ardından ulusal enformasyon alt yapısını kaybetmesinin yanı sıra ortaya çıkan bir diğer sorun, telekomünikasyon sektörünün bu kez tam da bir “oligopol” koşullarına sürüklenmesidir. Her ne kadar, yeni liberalizmin hegemonyası altında telekomünikasyon pazarlarının küresel düzeyde oligopol piyasa koşullarına yol açtığı gözlenmekteyse de, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için böylesi bir oluşum enformasyon kaynaklarına yalnızca onun bedelini ödeyebilecek olan toplumsal sınıfların ulaşabilecek olmasıdır. Christian Fucsh’un (2012: 8) çözümlediği gibi yalnızca sınırlı bir dizi şirket, nerede ise küresel olarak enformasyon kaynakları üzerinde egemenlik

³³ Ancak bu çalışma, enformasyon toplumu tartışmalarının önemli bir boyutu olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bütün boyutlarını çalışmanın sınırları doğrultusunda ele alamamaktadır.

kurmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkeleri sömürmektedir. Bu durum özellikle, OECD ülkeleri ve Türkiye'nin karşılaştırmalı olarak, sabit ve mobil ağlar üzerinden internet "penetrasyon" oranlarının değerlendirilmesi ile daha da bir görünür olmaktadır. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından, Türkiye'de telekomünikasyon sektör verilerinin 2013 yılı ilk üç aylık (Ocak-Şubat-Mart) verileri dahi, Türkiye'nin, gerek OECD ve gerekse Avrupa Birliği ülkelerine oranla, sabit geniş bant üzerinden internet erişim olanaklarının oldukça sınırlı olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Örneğin sabit ve mobil ağlar dikkate alındığında Türkiye, % 8.87'lik bir erişim oranı ile Meksika'nın dahi gerisinde kalmaktadır (BTK, 2013: 37).³⁴ Buna rağmen, Türkiye'de telekomünikasyon şirketlerinin kişi başı gelir düzeyi ise neredeyse dünya ortalamasının iki katı düzeyindedir. Bu açıdan, Türkiye'de artık siyasa belgelerinde de yurttaş olmaktan daha çok "tüketici" kimliği ile tanınan abonelerin, oldukça sınırlı hizmetler karşısında oldukça yüksek ücretler ödediği ya da daha farklı söylendiğinde yeni liberalizmin koşulları altında gittikçe sömürüldükleri söylenmelidir.³⁵ Yeni liberalizmin eşitsiz mirasının aslında tüm gelişmekte olan ülkeler için benzeri bir sömürgeleştirme sürecini izlediği ise Chistian Fuchs'un araştırmasında önemli ölçüde belirginleştirilmiştir.

---

³⁴ OECD ülkeleri arasında mobil ve sabit ağların yaygınlaştırıldığı ilk dört ülke ise, İsviçre, Hollanda, Danimarka ve Kore'dir. Bu ülkeleri, Norveç, Fransa, İzlanda ve Almanya izlemektedir. Türkiye ise, OECD ülkeleri ortalamasının oldukça arkasında kalmaktadır. Sabit geniş bant ağlar üzerinden Türkiye'nin enformasyon ağlarındaki sınırlı varlığı, mobil internet ağları da gündeme geldiğinde daha da düşmektedir.

³⁵ Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (2013: 62) tarafından gerçekleştirilen üç aylık Pazar verileri araştırmasında görülebileceği gibi faturalı hatlarda Turkcell için kişi başı aylık gelir (arpu) oranı 20.97 Türk Lirası, Vodafone için 20.98 ve Avea için 21.88 Türk lirası iken, ön ödemeli (faturasız hatlarda) Turkcell için 11.46 TL, Vodafone 12.37 TL, Avea ise 12.88 TL olmak üzere kişi başı gelir elde etmiştir. Avea'nın, Türk Telekom'un bir şirketi olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de telekomünikasyon ve internet sektörü öncelikli olmak üzere bileşen sektörlerde oldukça önemli bir kara sahip olduğu belirtilmelidir.

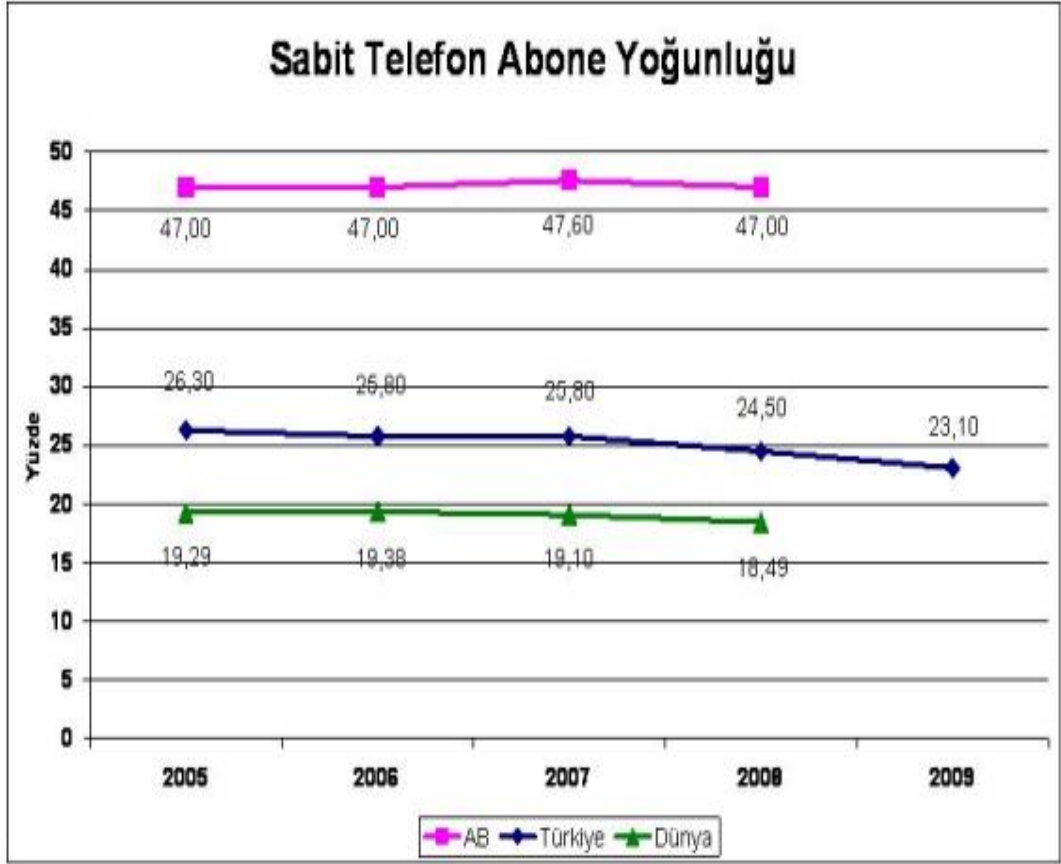
Tablo 4: Küresel Düzeyde Enformasyon Kaynakları Üzerinde Denetim Kuran Ulus aşırı Şirketler (Fuchs, 2012: 8).³⁶

Şirketler	Endüstrisi	Yurtdışı Kaynaklarının Oranı	Yurtdışı Satış Oranı	Yurtdışı İstihdam Oranı	Ulus Aşırı Endeks Değeri
Vodafone	Telekomünikasyon	92.1	86.9	86.9	88.6
Siemens	Eletronik	77.3	72.6	69.1	73.0
Telefonica	Telekomünikasyon	68.6	63.8	78.3	70.3
Deutsche Telekom	Telekomünikasyon	55.4	53.2	42.2	50.3
France Telekom	Telekomünikasyon	61.4	46.6	45.0	51.0
Sony	Elektronik	46.6	75.8	63.0	61.8
IBM	Elektronik	47.5	64.6	71.1	61.1
Nokia	Elektronik	90.8	99.3	80.7	90.9
Hewlett-Packard	Elektronik	42.6	68.8	65.3	58.9
Vivendi Universal	Telekomünikasyon	45.5	37.1	68.1	50.2
Liberty Global	Telekomünikasyon	99.8	100	58.9	86.2
Telia Sonera	Telekomünikasyon	86.3	65.4	66.2	72.6
Samsung	Elektronik	34.4	80.6	47.8	54.2
ORTALAMA		65.3	70.4	64.8	66.8

Küresel düzeyde süre giden eşitsizlik biçiminin gittikçe sömürgeleştirme biçimine dönüşmesine dair özel bir örneği yeni liberalizm ve Avrupa Birliği'ne eş anlamlı olarak eklenmeyi hedefleyen Türkiye oluşturmaktadır. Gerçekten de, ülkenin kamusal telekomünikasyon operatörünün özelleştirilmesinin ardından telekomünikasyon ve bileşen sektörlerinde ulusal bir şirketin bulunmaması sorunun yalnızca bir bölümünü oluşturur. Bu açıdan Türkiye'nin karşılaştığı önemli sorun; telekomünikasyon alt yapı hizmetlerinin ve enformasyon kaynaklarının eşitlikçi dağıtılmamasıdır. Öyle ki, Türkiye bu açıdan gerek Avrupa Birliği ve gerekse küresel düzeyde dünya ortalamasının oldukça altında kalmıştır.

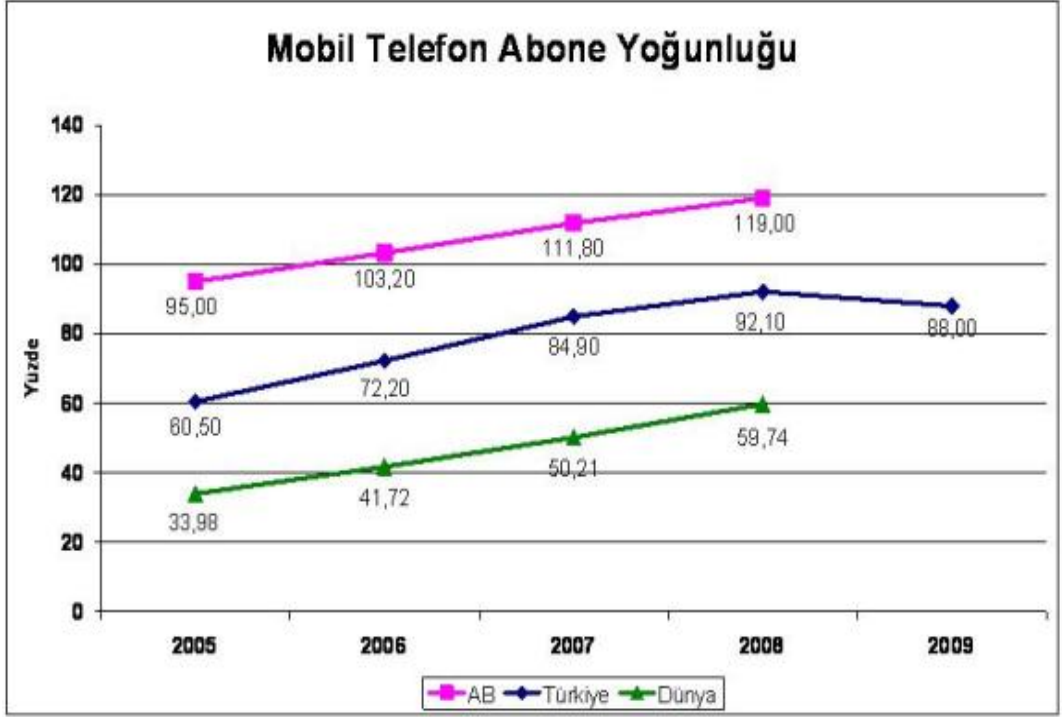
³⁶ Tablo 4 içerisinde görülebileceği gibi, küresel düzeyde gelişmekte olan ülkelerin enformasyon kaynakları üzerine önemli bir sahiplik ve kontrol ilişkisi kurmuş olan şirketlerin bir kısmı (Deutsche Telekom, France Telekom ve Telia Sonera vb), Avrupa Birliği ülkelerinin kamu telekomünikasyon operatörleridir. Türkiye'de Türk Telekom'un özelleştirilmesi öncesinde Dünya'da 13. Avrupa'da ise 5. olması dikkate alındığında söz konusu özelleştirmenin, AKP tarafından iddia edildiği gibi, önemli bir başarı olarak değerlendirilebilmesi mümkün değildir. Aksine söz konusu özelleştirme Türkiye için yeni bir sömürge döneminin açılmasını yol açmıştır.

Şekil 4: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Sabit Telefon Abone Yoğunluğu (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>).

Türkiye'nin sabit telefon abone yoğunluğu 2009 yılından itibaren önemli ölçüde düşme eğilimi göstermekte iken, telekomünikasyon alt yapısını Türkiye'den çok daha önce oluşturmuş olan Avrupa Birliği ülkeleri sabit ancak düzenli olarak bir gelişme göstermektedir. Öte yandan, benzeri bir durum mobil telefon ağlarında da yaşanmıştır.

Şekil 5: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Mobil Telefon Yoğunluğu
(<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>).

Türkiye’de mobil telefon abone sayısının artmasına rağmen, halen AB ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye için önemli bir sorun yalnızca tek bir şirketin (Türk Telekom), ülkenin enformasyon kaynakları üzerinde önemli bir yoğunlaşma süreci içerisine girmesidir. Üstelik özelleştirme sürecine ve sözde serbest pazar uygulamasına rağmen, Türk Telekom şirketinin özelleştirme ile birlikte aldığı ulusal enformasyon alt yapısının, sektöre girebilecek potansiyel bir şirket tarafından kullanılması zorunluluğu ya da daha açık bir ifade ile söylendiğinde, Türkiye’nin yalnızca bir şirketin mülkiyetindeki enformasyon alt yapısına muhtaç bırakılmasıdır. Planda yer alan Sencer Ailesi’nin, ya da Türkiye’de bireysel-kurumsal kullanıcıların, kamu tekeli yerine bu kez özel bir kartele muhtaç bırakıldığı gözlenmektedir. Türk Telekom şirketi ise; özelleştirme sürecinin ardından ülkenin enformasyon ve bileşen sektörlerinde yatay ve dikey bir yoğunlaşma içerisine girmiştir.³⁷

³⁷ Türkiye’nin Türk Telekom’u özelleştirme sürecinin yasal zeminini oluşturan yasa içerisinde her ne kadar, Hazine Müsteşarlığı’nın C tipi hisse senetlerine sahip olması ve kontrol oranının tüm şirketin % 30’u düzeyinde olmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, Hazine Müsteşarlığı elindeki

Şekil 6: Türk Telekom Şirketi'nin Enformasyon Sektörü ve Alt Alanlarına Yayılması
(<http://www.turktelekom.com.tr>, 2013: 1).

Grup Şirketi	Faaliyet Alanı
Türk Telekom	Telekomünikasyon
Argela	Bilişim Teknolojileri Geliştirme ve Yazılım
Innova	Bilişim Teknolojileri Danışmanlık ve Servis Sağlayıcısı
TTNET	Türkiye'de Faaliyet Gösteren İnternet Sağlayıcısı
Sebit	Eğitim Teknolojileri Şirketi
Avea	Mobil Operatörü
Assist	Müşteri Hizmetleri ve Çağrı Merkezi Şirketi
Türk Telekom International	Toptan Data ve Kapasite Hizmetleri Sağlayıcısı
ALBtelecom	Arnavutluk'ta Bulunan Telekomünikasyon Operatörü

Türk Telekom'un enformasyon teknolojileri sektöründe izlediği yayılma stratejisi ile medyanın eleştirel ekonomi politığıne dair eski bir sorunun yeniden ziyaret edilmesi gerekir. Gerçekten de, mülkiyet ilişkilerindeki değişimin kamusal iletişimi nasıl özgürleştirebileceği ya da sınırlandırabileceği dair soru, bu kez de yeni medya ve enformasyon teknolojileri alanında görünürlük edinmektedir. Ancak Türkiye için bu sorunun yanıtlanması beraberinde, enformasyon kaynaklarına erişimdeki eşitsizlik, sayısal uçurum ve gittikçe Türkiye'nin teknolojik açıdan üretkenliğini kaybetmesi ile telekomünikasyon olanaklarının yalnızca "hizmetin bedelini ödeyebilen kesimlere açılması" oluşturur. Gerçekten de, sabit ağların yalnızca bir şirket tarafından belirlenmesinin ötesinde mobil telefon ağlarının da birisi Türk Telekom'un mülkiyetinde olmak üzere yalnızca üç şirket tarafından yönlendirilmesi Türkiye için enformasyon toplumu kazanımlarının nasıl kurulabileceği yönündeki diğer bir sorunla daha karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte söz konusu şirketler açısından bakıldığında oldukça yüksek bir karlılık oranı ile kişi başına elde edilen gelirden hiçbir ülkenin sağlayamayacağı bir "rant ekonomisinin" açıldığı belirtilmelidir.

kontrol hisselerine dayanarak Yönetim Kurulu'nda yalnızca bir aday ile temsil edilebilme gücüne sahip olmasına rağmen söz konusu temsilcinin atanmadığı belirtilmelidir. Şirket hisselerinin yalnızca % 15'i ise halka açıktır. Bu durum aslında bir Anonim Şirketin hisse senetleri üzerinden fon oluşturma amacına dayanmaktadır.

Tablo 5: Türk Telekom ve Mobil İşletmecilerin 2013 Yılı İlk Üç Aylık Gelirleri (BTK, 2013: 11).

Mobil İşletmeci	2013 Yılı İlk Üç Aylık Net Geliri (TL.)
Türk Telekom	1.788.565.271
Turkcell	2.200.788.251
Vodafone	1.334.624.206
Avea	917.101.360
Toplam	6.241.079.088

Tablo 5, farklı bir açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin söz konusu dönemdeki gayri safi milli hâsılasının önemli bir bölümünün telekomünikasyon hizmetlerine ayrıldığı görülebilir. Türkiye'nin telekomünikasyon giderleri gerçekten de, toplam hâsıla içerisinde OECD ve Avrupa Birliği ülkelerinin harcamalarına göre oldukça yüksek bir düzeyde kalmaktadır. Bu gelir, telekomünikasyon işletmecileri arasında söz konusu dönem içerisinde aşağıdaki şekil 6 içerisinde gösterilen bir dağılım izlemektedir.

Şekil 6: Telekomünikasyon İşletmecilerinin 2012 yılında Toplam Gelirden Aldıkları Pay Dağılımı (BTK, 2013:11).

Şirket İsmi	Toplam Gelirden Aldıkları Pay (%)
Türk Telekom	24.09
Turkcell	29.33
Vodafone	14.55
Avea	11.14
Diğer³⁸	20.88

Türkiye'de enformasyon toplumu siyasasını belirleyen bir diğer unsur ise, aslında küresel düzeyde de olduğu gibi, enformasyon toplumu kazanımlarına dayanarak gelişen bir mesleki değişim sürecidir. 2006-2010 yılları Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nda da mesleki değişim süreci özel olarak vurgulanmış ve Sencer Ailesi'nin; söz konusu siyasanın uygulanmaya konulmasının üzerinden geçecek olan kısa bir süre sonra, 2010 yılı son çeyreğinde, iki adet küçük ve orta

³⁸ Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği (Telkoder) tarafından yapılan araştırmaya göre Türkiye'de aslında lisans başvurusunu gerçekleştirmiş olan 47 telekomünikasyon operatörü bulunmaktadır. Ancak söz konusu operatörlerden 1 tanesi sabit 3 tanesi mobil olmak üzere 4 şirket ile imtiyaz sözleşmesi yapılmıştır (<http://www.telkoder.org>). Küresel olarak ise 350 telekomünikasyon operatörü bulunmaktadır.

boy işletmeye sahip olabilecekleri siyasa belgesinde yer edinmiştir. Her ne kadar, Türkiye’de küçük ve orta boy işletme sayısının söz konusu siyasanın yürürlüğe girdiği yıllardan itibaren bir genişleme izlediği söylenebilir ise de, enformasyon toplumu siyasası içerisinde değerlendirilmesi gereken asıl unsurun tam da enformasyon toplumu kazanımlarından şirketlerin yararlanabilmesi ve teknolojik yenilik üretebilme gücünü kazanabilmesidir. Bununla birlikte Türkiye’de şirketlerin yenilik yaratma kapasitesinin de oldukça sınırlı olduğu söylenmelidir. Türkiye İstatistik Kurumu’na gerçekleştirilen 2013 yılı yenilik yaratma araştırması tam da böylesi bir sınırlılığı gittikçe görünür kılmaktadır.

Tablo 7: Türkiye’de Şirketlerin Teknolojik Yenilik Kapasitesi Araştırması (Tuik, 2013:1).

Yenilik İstatistikleri	2004-2006 Yılı	2006-2008 Yılı	2008-2010 Yılı
Yenilik Faaliyeti Yürüten Girişimler	58.2	37.1	51.4
Teknolojik Yenilik Yapan Girişimler	31.4	29.8	35.2
Ürün ve/veya Süreç Yeniliği Yapan Girişimler	29.9	27.4	33.2
Ürün Yeniliği Yapan Girişimler	22.0	21.7	24.4
Süreç Yeniliği Yapan Girişimler	22.6	19.9	27.4
Teknolojik Yenilik Faaliyeti Sonuçsuz Kalan Girişimler	5.4	4.9	5.0
Teknolojik Yenilik Faaliyeti Devam Eden Girişimler	17.5	12.6	14.6
Organizasyon ve/veya Pazarlama Yeniliği Yapan Girişimler	50.8	22.7	42.5
Organizasyon Yeniliği Yapan Girişimler	43.2	12.7	24.7
Pazarlama Yeniliği Yapan Girişimler	29.4	16.6	35.5

Kaynak: TUİK Yenilik Araştırması

Source: Turksat Innovation Survey

Veri Derleme Sıklığına Dair Açıklama: Yenilik/ İnnovasyon verileri, karşılaştırılabilirliği sağlamak amacıyla uluslar arası arenada tavsiye edilen Oslo Klavuzu’na ve Topluluk Yenilik Araştırmasına (CIS) uygun olarak derlenmektedir. Bu klavuzun tarama ve veri derleme sıklığının açıklandığı 224, 477,478 ve 479. Maddelerinde çalışmanın iki yılda bir ve üç yıllık zaman dilimini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi tavsiyelerinde bulunmaktadır. AB ülkeleri, aday ve potansiyel aday ülkeler, OECD üyeleri bu prensibe uygun olarak veri derlenmektedir.

Yukarıda yer alan Şekil 7 gerçekte teknolojik olarak dışa bağımlı bir ülkenin, ulusal yenilik yaratma gücünü nasıl da kaybedebileceğine ve bu açıdan dışa bağımlılığın egemen hale geldiğine dair bir izlek de oluşturmaktadır. Gerçekten de, ülkede yer alan şirketlerin yalnızca % 58’inin faaliyetlerini teknolojik yenilik faaliyetlerini izleyen bir biçimde kurulmasına rağmen teknolojik yenilik üretebilen

şirketlerin tüm ülkeye yayılan şirketler içerisinde yalnızca % 29 düzeyinde kalması buradaki bağımlılığı görünür kılmaktadır. Öte yandan yapılabilen yeniliklerin, teknolojik yenilik olmaktan daha çok devam eden faaliyetler için süreç ya da organizasyon yeniliği düzeyinde kalması, daha farklı bir açıdan ele alındığında, yalnızca söz konusu şirketlerin faaliyetleri ile sınırlı kalan bir yenilik alanı oluşturduğu dikkate alındığında enformasyon toplumu kazanımlarından Türkiye'nin gittikçe uzaklaşmış olduğu söylenmelidir.

Sonuç

Türkiye'nin 1980'li yılların başından itibaren eklemleme niyetini, oldukça açık bir biçimde belirlediği, yeni liberalizm ve Avrupa Birliği üyelik süreçlerinin gerçekte ülkenin ulusal politika üretme ve yenilik yaratma kapasitelerini, neredeyse gittikçe doğal karşılanan ölçüde, kaybetmesine dair önemli bir kesitin tam da enformasyon toplumu siyasası üzerinde kurulduğu belirtilmelidir. Gerçekten de, Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasasını belirleyen iki dinamiğin 1990'lı yıllardan itibaren, neredeyse değişmeksizin, bir yandan kapitalist sermaye birikim sürecindeki değişime koşut olarak dış dinamikler ve küresel kapitalizmin gardiyanları olarak belirginleşen IMF ve Dünya Bankası gibi aktörler, öte yandan Avrupa Birliği uyum sürecinin biçimlendirdiği siyasalar eliyle biçimlendirilmektedir. Ancak böylesi bir biçimlendirme, çalışmanın önceki kısımlarında da çözümlendiği gibi, Türkiye için eşitlikçi ve enformasyon toplumu kazanımları ile bütünleşmiş bir toplumsal dönüşümün değil, aksine enformasyon otobanlarında gittikçe teknolojik bağımlılığın önünü açmakta ve aslında Türkiye'nin önemli bir soru ile yüzleşmesine tanıklık etmektedir.

Türkiye'nin karşılaştığı söz konusu soru, ulusal ihtiyaçlarını ve ulusal politikalarını gittikçe politika gündeminden dışlayan diğer ülkeler içinde anlamlı bir hal almaktadır. Bu çalışma içerisinde, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı söz konusu sorunun Türkiye özelinden bakarak, iki ana gündem ekseninde tartışılması amaçlanmıştır. Yeni liberalizmin, gelişmekte olan ülkeler için bıraktığı eşitsiz miras bu çerçevede önemli bir sorunun yeniden ziyaret edilmesine yol açmıştır. "Ulusal enformasyon politikalarını, ulusal ihtiyaçları ve yerel dinamikleri ile belirlemeyen ve politika transferi gerçekleştiren ülkelerin, enformasyon toplumu kazanımlarını elde etmeleri mümkün müdür?" olarak belirlenen söz konusu soru, Türkiye için cevaplandırılmaya çalışıldığında, bir dizi açıdan oldukça "sorunlu" bir yapının çözümlenmesini gerekli kılmaktadır.

Kapitalist sermaye birikiminin çelişkilerinin bu kez de enformasyon toplumu üzerinden genişlediği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal refah dağılımını içermediği tam aksine Türkiye'nin bu kez de teknolojik bağımlılık sarmalı içerisinde farklı bir nehrin yataklarına sürüklendiği yapı ve ilişkilerin; Türkiye'yi bu kez teknolojik bağımlılık üzerinden neredeyse bir sömürgeye dönüştürdüğü açıktır. Türkiye'nin oldukça yakın geçmişinde böylesi bir kesit, üstelik ülkenin politika transfer süreci içerisinde ithal ettiği politikalarından oldukça farklı olarak Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir danışmanlık şirketine hazırlatılan Bilgi Toplumu Siyasetinde daha da bir gözlenebilmektedir. Her ne kadar, Türkiye özelinde bilgi toplumu siyasalarının daha çok dışsal dinamikler hatta baskılar sonucunda Amerika Birleşik Devletleri tarafından oluşturulduğu bu çalışma içerisinde çözümlenmiş ise de, AKP iktidarı döneminde bilgi toplumu tasarımı bu kez doğrudan ABD merkezli bir şirkete hazırlanmış olması oldukça dikkat çekicidir.³⁹ Bununla birlikte, Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasasının uygulamaya geçmesinin ardından oldukça kısa bir süre sonra bu kez yine Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir diğer şirkete (Mc. Kinsey)⁴⁰ yeniden bir diğer rapor daha hazırlatılır ve Türkiye'nin 2020 yılına değin sürecek olan enformasyon toplumu siyasasında yine ABD'nin etkili olacağı gözlenir.

Enformasyon toplumu siyasasının, sahip olunan enformasyon üzerinden toplumsal bir dönüşüme yol açacağı yönündeki liberal iktisat teorisinin varsayımının gerçekte önemli bir dizi eleştirinin odağında yer alması gerektiği oldukça açıktır. Gerçekten de, daha fazla enformasyona sahip olmanın toplumsal dönüşüm modeli için bir nedensellik oluşturmadığı tam aksine daha fazla enformasyon yerine toplumsal dönüşümün anlamlı bir dizi değişimi içermesi gerektiği açıktır. Bu açıdan, enformasyon kaynaklarına erişimin olmadığı ya da

---

³⁹ Her ne kadar Ziya Öniş (2009: 420), Türkiye ekonomisini biçimlendiren iki kaynağın bir yandan Amerika Birleşik Devletleri diğer yandan özellikle üyelik müzakerelerinin başladığı dönemden itibaren Avrupa Birliği olduğunu belirlese de, enformasyon toplumu siyasası bağlamında böylesi bir etkinin iki dönem içerisinde değerlendirilmesi gereklidir. 1990'lı yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri, IMF ve Dünya Bankası sarmalında Türkiye'nin enformasyon politikaları neredeyse bir baskı halinde belirlenirken, 2000'li yılların ardında bu kez küresel kapitalizmle gerçekte önemli bir bütünleşme kurmuş olan Avrupa Birliği, Türkiye'nin enformasyon toplumu siyasasını belirleyen anlamlı bir güç olarak yeni bir eksen açmıştır. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği her ne kadar önemli birer aktör olmasına rağmen, Özgün Topak'ın (2013: 570) belirlediği gibi Türkiye için ittifakların da çözümlenmesi gerekmektedir.

⁴⁰ Bu çalışmanın yazım süreci içerisinde söz konusu şirketin yapmış olduğu çalışmalar hakkında yalnızca Resmi Gazete'de yayımlanan 2006-2010 yılı Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı üzerine bir ek rapor yayımlanmış, şirket tarafından yapılan hiçbir çalışmaya yer verilmemiştir. Türkiye için sözü edilen şirketin çalışmaları ancak 2020 yılından sonra değerlendirmeye alınacaktır. Bununla birlikte yalnızca böylesi bir değişim bile en azından dikkat çekicidir.

egemen ideoloji tarafından oldukça sınırlandırıldığı toplumlarda, enformasyon toplumu ile nasıl bir dönüşümün sağlanabileceği gerçekten de tartışmaya oldukça açıktır.

Türkiye özelinden bakıldığında, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının Türkiye’de yeni medya ve bileşen alanlarında anlamlı bir İslami dönüşüme yol açtığı dikkate alındığında,⁴¹ Türkiye’de amaçlanan toplumsal dönüşüm niyeti ve göstergelerine dair bir kesitin tam da bu aşamada ortaya çıktığı belirtilmelidir. Gerçekten de Özgün Topak (2013: 574); Adalet ve Kalkınma Partisi siyasasının Avrupa Birliği üyeliği, kapitalizmin yeni birikim düzenine eklenme için olduğu kadar gündelik yaşam pratiklerinde İslami ideolojinin bu kez bireysel etik kurgusu ile birleşerek enformasyon toplumu söylemi içerisinde yer edindiğini belirler. Bu bağlamda, diğer örneklerin yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın neredeyse yetki sınırlarının ötesinde internet üzerinde kontrol mekanizması oluşturması anlamlı bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, yukarıda yer alan soruya yeniden bir değer biçmek oldukça anlamlı olacaktır.

Enformasyon olanaklarına erişemeyen toplumlarda, enformasyon toplumu söylemi nasıl bir dönüşüme yol açabilir? Gerçekten de söz konusu soru küreselleşme sürecinde enformasyon olanaklarına erişemeyen toplumlarda oldukça farklı bir dizi yanıt üretmiştir. Sayısal erişim eşitsizliğinin, (*digital divide*) yoğun olarak deneyim edildiği Arap coğrafyası için 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren başlayan ve internetin bu kez toplumsal devrime olanak sağladığı Arap Baharı, enformasyon toplumu söylemi ile yer edinen toplumsal dönüşüm için oldukça anlamlı olsa gerektir. Türkiye için de, 2010 yılı hedeflerine ulaşamaması bir yana, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı’nın üzerinden geçen üç yıl sonra 2013 yılı Mayıs ayının sonlarından itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı için sarsıntı oluşturan Gezi Parkı Eylemleri⁴² yukarıda yer alan soru ile bu kez iktidarı yüzleştirmesi bağlamında oldukça önemlidir. İnternet ve bileşen alanları yalnızca ekonomiye dayalı bir serbestleştirme içerisinde ele alan AKP için bu tarihten sonra “bir baş belası” olarak ilan ettiği yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri alanının; bu kez

---

⁴¹ Yeni medya ve bileşen sektörler içerisinde, AKP’nin İslami dönüşüm modelinin sorgulandığı bir çalışma için Özgün Topak’ın (2013) çalışması oldukça anlamlıdır. Öte yandan bu çalışmanın yazarı tarafından 2011 yılında Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nde yayımlanan “*Yeni Liberalizmin Enformasyon Toplumu Söylemi ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Türkiye ve Bilgi Toplumu Siyaseti*” isimli çalışmada okunabilir.

⁴² Planda yer alan Sencer Ailesi’nin her iki çocuğunun da Gezi Parkı eylemlerinde yer alabileceği ve ticaret hayatına girmeden önce internet aktivisti olarak toplumsal süreç içerisinde bulunabilecekleri siyaset içerisinde nedense hiç yer almamıştır.

tam da bir sansür içerisinde dönüştürme çabasına doğru eğildiği görülür.⁴³

Bu çalışmanın henüz ilk satırlarında bir roman yazmakla, ulusal bir siyasa yazmak arasında önemli bir farklılığın olması gerektiği belirtilmiştir. Öyle ki, bir yazar için Nobel ödülü yolculuğunu hazırlayan “bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti” cümlesinin, ulusal enformasyon stratejisi için ulusal ihtiyaçlar, toplumsal beklentiler ve kamuoyu desteği olmaksızın “bir bilgisayar edindiler ve bütün hayatları değişti” cümlesi ile ikame edilemeyeceği oldukça açıktır. Ancak böylesi bir düşünce değişimi, gerçekten de yönetsel açıdan anlamlı bir dönüşümü gerekli kılmaktadır. Öyle ki, enformasyon toplumu kazanımlarının yalnızca ticarete dönük siyasa süreçleri içerisinde değil aksine yeni iletişim ve enformasyon toplumu kazanımlarının ulusal çıkarlarla bağlantısını kuran siyasa süreçleri ile gerçekleştirilebileceği söz konusu yönetsel değişimin önemli bir adımını oluşturmaktadır.

---

⁴³ Dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan’ın, Amerika Birleşik Devletleri’nde gördüğü Silicon Vadisi’ni Türkiye’de kurma çabası söz konusu eylemlerden sonra baş belası olarak ilan ettiği internete dair politikalarını nasıl dönüştürdüğü ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Ancak dönem içerisinde Facebook ve Twitter ile gerçekleştirilen yazışmalar enformasyon toplumu kazanımlarının genişletilmesi olarak değerlendirilemeyecek boyutlara sahiptir.

KAYNAKÇA

AVCI, Gamze (2006). “Turkey’s EU Politics: Consolidating Democracy through Enlargement”. *Questioning EU Enlargement Europe in Search of Identity*. İçinde. Ed: Helen Sjursen. London and New York: Routledge Press. 62-77.

BAŞARAN, Funda (2010). *İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Gelişme: Yayılmanın Ekonomi Politikası*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (2013). *Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü: Üç Aylık Pazar Verileri Raporu*. Ankara: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu, Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı Yayınları.

CASTELLS, Manuel (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume: II. The Power of Identity*. 2. Baskı. Malden, M.A: Wiley-Blackwell Publishing.

DAWSON, Michael ve FOSTER, John Bellamy (2003). “Sanal Kapitalizm: Tekelci Sermaye, Pazarlama ve Enformasyon Otobanı”. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* içinde. Ed: Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster. Ankara: Epos Yayıncılık. Çev: Nil Senem Çıngır, Erhan Baltacı ve Özge Yalçın. 67-85.

DEDEOĞLU, Beril (2011). “Türkiye’de AB Karşıtlığı-Küreselleşme Karşıtlığı İlişkisi”. *Uluslararası İlişkiler*. Cilt: 7. Sayı: 28 (Kış 2011). 85-109.

DPT (2006). *Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010)*. <http://www.resmigazete.gov.tr>. 24.09.2013.

FUCHS, Christian (2012). “Capitalism or Information Society? The Fundamental Question of the Present Structure of Society”. *European Journal of Social Theory*. 1-22.

GARNHAM, Nicholas (2004). “Class Analysis and the Information Society As Mode of Production”. *Javnost: The Public*. Vol: 11 (3). 93-104.

GERAY, Haluk (2005a). “İktisat ve İletişim İlişkisi Üzerine”. *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. İçinde. Der: Haluk Geray ve Funda Başaran. Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları. 9-35.

GERAY, Haluk (2005b). “Birlikim Düzenleri, Yeniden Yapılanma ve Küreselleşme”. *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. İçinde. Der: Haluk Geray ve Funda Başaran. Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları. 35-59.

GERAY, Haluk (2005c). “Telekomünikasyon’un Ekonomisi”. *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. İçinde. Der: Haluk Geray ve Funda Başaran. Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları.75-107.

GOLDING, Peter (2003). “Küresel Köy mü? Kültürel Yağma mı? İletişim Devriminin Eşitsiz Mirası”. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* içinde. Ed: Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster. Ankara: Epos Yayıncılık. Çev: Nil Senem Çınga, Erhan Baltacı ve Özge Yalçın. 85-107.

HILLS, Jill (2003). “ABD’nin Kurallarıyla Okey mi: 1940’lardan Günümüze Telekomünikasyon”. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* içinde. Ed: Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster. Ankara: Epos Yayıncılık. Çev: Nil Senem Çınga, Erhan Baltacı ve Özge Yalçın. 121-149.

<http://www.3weforum.org> (2013). “The Network Readlines Index 2013”. 26.09.2013.

<http://www.alternatifbilisim.org> (2013). “Türkiye’de İnternetin Durumu 2013”. 01.10.2013.

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr> (2012). “Bilgi Toplumu Stratejisinin Yenilenmesine Dair Hizmet Alımı. Teknik Şartname”. 23.09.2013

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr> (2013). “Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında Gelişmeler ve Hedefler”. 27.09.2013.

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr> (2013). “e-Dönüşüm Türkiye Projesi”. 01.10.2013.

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr> (2013). “Ülkelerin Bilgi Toplumu’na Hazır Olma Durumu”. 24.09.2013.

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/documents/3/Diger> (2013). “e-Europe+: A-Co-Operative Effort to Impelent the Information Society in Europe: Action Plan”. 20.09.2013.

<http://www.ec.europa.eu> (2013). “Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth”. *European Commission*. 27.09.2013.

<http://www.ec.europa.eu> (2013). “Lisbon Strategy for Growth: Toward a Green and Innovative Economy”. *European Commission*. 27.09.2013.

<http://www.internetworldstats.com> (2013). “Internet Gender Divide”. 01.10.2013.

<http://www.peppersandrogersgroup.com> (2013). “Client Case Studies: Strategy in Action”. 23.09.2013

<http://www.telkoder.org.tr> (2013). “Telekomünikasyon İşletmecileri”. 01.10.2013.

<http://www.tuik.gov.tr> (2013). “2012 Yılı Bilgi Toplumu İstatistikleri”. 01.10.2013.

<http://www.tuik.gov.tr> (2013). “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması-2013”. 01.10.2013.

<http://www.tuik.gov.tr> (2013). “Yoksulluk Çalışması, 2011”. Tuik Haber Bülteni. 01.10.2013.

<http://www.tuik.gov.tr> (2013). *Yenilik Araştırması*. 01.10.2013.

<http://www.turktelekom.com.tr> (2013). “Türk Telekom Grup Şirketleri”. 01.10.2013.

KEYMAN, Fuat (2010). “Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and its Limits. *Constellations*. Vol: 17 (2). 312-327.

KUMAR, Krishan (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan, Post Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Çev: Mehmet Küçük. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

LASH, Scott ve URRY, John (1987). *The End of Organised Capitalism*. Chambridge: Polity Press.

MENZIES, Heather (2003). “Siber-Uzayda Kapitalizme Karşı Mücadele: Enformasyon Otobanı, Post-Endüstriyel Ekonomi ve Halk”. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* içinde. Ed: Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster. Ankara: Epos Yayıncılık. Çev: Nil Senem Çıngı, Erhan Baltacı ve Özge Yalçın. 107-121.

ÖNİŞ, Ziya (2009). “Beyond the 2001 Financial Crisis: The Political Economy of the New Phase of neo liberal restructuring in Turkey”. *Review of International Political Economy*. Vol: 16 (3). 409-432.

ÖZDEMİR, Önder (2005). “İnternetin Ticarileştirilmesi ve Uluslararası Veri Akışları”. *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. Der: Haluk Geray ve Funda Başaran. Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları. 205-237.

PAMUK, Orhan (1994). *Yeni Hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

RADAELLI, M. Claudio (2003). “The Europeanization of Public Policy”. *The Politics of Europeanization*. Ed: Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli. Oxford: Oxford University Press. 27-56.

TOPAK, Özgün E. (2013). “Governing Turkey’s Information Society”. *Current Sociology*. Vol: 61 (5-6). 565-583.

WAYNE, Mike (2009). *Marksizm ve Medya Araştırmaları: Anahtar Kavramlar, Çağdaş Eğilimler*. Çev: Barış Cezar. İstanbul: Yordam Kitap.

WEBSTER, Frank (2002). “The Information Society Revisited”. *Handbook of New Media*. Ed: Leah A. Lievrouw ve Sonia Livingstone. London, Thousand Oaks ve New Delhi: Sage Publication. 22-34.

WOOD, Ellen Meiksins (2003). “Modernizm, Postmodernizm ya da Kapitalizm?”. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* içinde. Ed: Robert W. McChesney, Ellen Meiksins Wood ve John Bellamy Foster. Ankara: Epos Yayıncılık. Çev: Nil Senem Çıngı, Erhan Baltacı ve Özge Yalçın. 39-67.